

מדינת ישראל
משרד החינוך

חיים בשותפות

המלצות ועדת ההיגוי

מוגש לשרת החינוך מה"כ ד"ר יפעת שאשא ביטון
ולמנכ"לית המשרד גב' דלית שטאובר

תמוז תשפ"ב, יולי 2022

שמים *2* בחינוך
בית חינוך חברתי, ערכי ולימודי

יו"ר הוועדה: אבי גנון, המשנה למנכ"לית, משרד החינוך
מנהלת הוועדה: ד"ר שרה זילברשטרום, משרד החינוך
יועץ אסטרטגי מלווה: ארז בוקובזה
יועצת מלווה ממשרד המשפטים: ד"ר גליה בונה
יועצת מלווה ממשרד ראש הממשלה: ד"ר עינת רונן
צוות מוביל: עו"ד איל רק, ארז בוקובזה, ד"ר גליה בונה, דנה פרידמן, לילך אפלטון, מיטל לויט,
מיכל נמני, עדי יהלומי, ד"ר עינת רונן, רונית דגן, שושי שפיגל
רכזת הוועדה: מיכל נמני, משרד החינוך
מתאמת מחשוב: הדס חזן, משרד החינוך
מזכירת הוועדה: לימור כהן, מנהלת לשכת המשנה למנכ"לית, משרד החינוך
ראש צוות 'מיפוי ואפיון': איל רם, סמנכ"ל ומנהל מינהל עובדי הוראה
ראשי צוות 'חיים בשותפות': דנה פרידמן, ראש המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים, משרד החינוך
חגי גרוס, מנהל מינהל חברה ונוער, משרד החינוך
ראשי צוות 'מיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות': אתי סאסי, סגנית מנהלת המינהל הפדגוגי, משרד
החינוך עו"ד איל רק, הממונה למניעת גזענות במשרד החינוך
מובילות צוות הכתיבה: ד"ר גליה בונה ורונית דגן
תרגום תקציר מנהלים לערבית: לובנא גבאלי
עריכה לשונית: לילך גרובר
גרפיקה: סטודיו "שחר שושנה"

תוכן עינים

5	פתח דבר
7	תקציר מנהלים
9	הרקע להקמת ועדת ההיגוי
11	המתודולוגיה
12	עקרונות העבודה
13	מטרות 'חיים בשותפות'
13	המשגות
15	תמונת מצב וקווים מנחים להרחבת הפעילות ולהעמקתה
17	המלצות ועדת ההיגוי
19	תקציר מנהלים בערבית
30	שמות המשתתפים בדיוני ועדת ההיגוי (לפי סדר א'-ב')
33	מבוא
35	הרקע להקמת ועדת ההיגוי
38	המתודולוגיה
42	עקרונות העבודה
46	מטרות 'חיים בשותפות'
46	המשגות
51	מיפוי ואפיון
58	פערים וחסמים מרכזיים
60	המלצות ועדת ההיגוי
68	סיכום

חיים
בשותפות

פתח דבר

המסמך שלפנינו הוא פרי עבודתם המאומצת של למעלה ממאתיים אנשי חינוך, בעלי תפקידים במשרד החינוך, מנהלי מחלקות חינוך ברשויות, מנהלי בתי ספר, מורים, גננות, ארגוני מורים, אנשי שטח ואנשים בכירים באקדמיה, בחינוך הפורמלי ובחינוך החברתי-קהילתי, מומחים בתחומי שותפות ומניעת גזענות מארגוני החברה האזרחית, הורים ונציגי נוער, אשר היו חברים בוועדת 'חיים בשותפות'.

מפגשי הוועדה היו מפגשים חדורי מטרה וחדוות עשייה, מפגשים של שליחות לתיקון עולם. תמונת העתיד של שלום פנימי וכבוד הדדי בין קבוצות שונות - מרכז ופריפריה, עולים וותיקים, יהודים וערבים, דתיים וחילוניים - מילאה את ליבנו תקווה ואמונה.

אנו מודים לשרת החינוך, ד"ר יפעת שאשא-ביטון, ולמנכ"לית המשרד, גב' דלית שטאובר, על האמון שנתנו בנו ועל התמיכה בעבודת הוועדה במטרה לקדם עולם טוב יותר.

תודה מיוחדת לכל אחד ואחת מחברי הוועדה על הקדשת הזמן במפגשי הוועדה וגם בין מפגש ולמפגש. כל אחד הוא שגריר של אור לקידום אחווה, צדק, שוויון וקירוב לבבות.

תודה לארז בוקובזה, היועץ האסטרטגי והארגוני, על ליווי מקצועי ואישי לאורך כל עבודת הוועדה. תודה לד"ר גליה בונה ממשרד המשפטים ולד"ר עינת רונן ממשרד ראש הממשלה על הייעוץ ועל הניסיון הרב מוועדות דומות, שהעמידו לרשותנו. תודה לאיל רם, דנה פרידמן, חגי גרוס, אתי סאסי ועו"ד איל רק, ראשי הצוותים, על ניהול ומנהיגות משתפת. תודה לרונית דגן על חלקה המשמעותי בעריכת המסמך המסכם. תודה למיכל נמני, רכזת הוועדה המסורה והמקצועית וללימור כהן, מנהלת לשכת המשנה למנכ"לית.

ונסיים בשבחה של האהבה בין בני האדם, ובייחודיותה להסיר מחיצות ללא טשטוש הנבדלות והזהות העצמית.

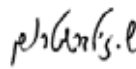
התכונה היסודית של אהבה היא בהסרת המחיצות בין האדם לחברו והתקרבות הלבבות, אולם אין פירושה של אהבה זו היגררות, אין פירושה שעבוד וטשטוש העצמיות של אחד משני הצדדים הקשורים זה לזה באהבתם. הזרימה ההדדית שלה אינה רוצה בשום פנים לשנות את האדם, אך היא רוצה לשנות את מקומו. על כן הסרת המחיצות שבאה בעקבות האהבה שבין אדם לחברו מביאה אך להתפתחות וגידול רוחני של כל עצמיות לחוד ולא להשתעבדות.

(הרב עדין אבן ישראל, שטיינזלץ בספר "להרים את השמים" עמ' 106)

בברכת הצלחה

אבי גנון
יו"ר הוועדה

ד"ר שרה זילברשטרום
מנהלת הוועדה

חיים
בשותפות

תקציר מנהלים

משרד החינוך פועל להצמיח בוגרים ובוגרות בעלי זהות עצמית מגובשת, שנוהגים בכבוד כלפי מי ששונה מהם ומצליחים לראות בעיקר את המשותף ולא את המפריד; בוגרים ובוגרות בעלי תחושת שייכות ומעורבות ואחריות כלפי החברה, שפועלים כאשר ערכי הצדק, השוויון, השמירה על המורשת וכבוד האדם חשובים להם.

עם כניסתה של שרת החינוך, חה"כ ד"ר יפעת שאשא ביטון קיבל הנושא דגש מיוחד. במסמך "אבני דרך" לשנת הלימודים **תשפ"ב ותשפ"ג** מופיעים שלושה מיקודי יסוד, כאשר **'חיים בשותפות'** הוא אחד מהם (לצד 'למידה מצמיחה' ו'חוסן רגשי וחברתי'). מתוך חמש מטרות שהציבה השרה למערכת החינוך, המטרה השלישית היא:

"פיתוח זהות ישראלית בתוך מרחב החיים המשותף במדינת ישראל". מטרה זו כוללת שלושה יעדים:

- א. פיתוח הזהות העצמית וערכי מורשת ייחודיים.
- ב. חינוך לשותפות, סובלנות וערבות הדדית מתוך תחושת שייכות לקהילה ולחברה הישראלית.
- ג. פיתוח אחריות ומעורבות, יזמות ומנהיגות באמצעות חינוך חברתי.

ואכן, העשייה הענפה שהיתה במערכת החינוך בנושא זה, קיבלה משנה תוקף, חיזוק והרחבה. ועדת חיים בשותפות נחשפה לעשייה הקיימת והמתחדשת והאירה באור מיוחד את הפעילות העניפה והמגוונת המתקיימת במוסדות החינוך, ברשויות ובמחוזות המשרד. לצד זאת, גיבשה הוועדה המלצות להרחבה ולהעמקה בתחומי המדיניות, הפדגוגיה, הצוות החינוכי והאוירה הציבורית.

הוועדה התייחסה לשני תחומי פעולה מובחנים, המשלימים זה את זה: חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות. כמאמר הפסוק הידוע "סור מִכָּרַע וְעֵשָׂה טוֹב" (תהלים לד טו), יש צורך לחנך לשני "צידי המטבע" בו זמנית ובמקביל. שותפות אמיתית אינה יכולה להתקיים במציאות שבה קיימת גזענות, ויש צורך להכיר בקיומה של תופעה זו ולהתמודד איתה, לפני שנוכל לצפות לחיים בשותפות. מן הצד השני, לא ניתן להסתפק ב"סור מרע", אלא עלינו להטמיע באופן חיובי ואקטיבי את הבסיס הערכי לחיים בשותפות ולייצר את הפתיחות וההיכרות בין הקבוצות, שהיא כשלעצמה תביא לצמצום עוינות ודעות קדומות.

חזרה לתוכן העניינים

המסמך שלפנינו הוא פרי עבודתם של עשרות אנשי חינוך ומומחים בחינוך לשותפות וחינוך נגד גזענות מכל גווי הקשת הישראלית. בנוסף למומחיות המקצועית, כל אחד ואחת מחברי הוועדה הביאו עימם את הזהויות שלהם, את הכאבים שלהם, את הנושאים שבוערים בהם ואת נקודות המבט הייחודיות. המסמך מבקש להתמודד עם שלל הזהויות והסוגיות - בכללן היחסים בין קבוצות שונות בתוך החברה בישראל: בין הפריפריה למרכז; בין יהודים לערבים; בין דתיים לחילונים; בין עדות, זרמים וקהילות בתוך החברה היהודית ובתוך החברה דוברת הערבית; וכן היחס לפרטים בתוך כל קבוצה על רקע צבע עור, מוצא, לאום, דת, רמת דתיות, מקום מגורים או כל מאפיין זהותי אחר. הבסיס לחיים בשותפות של כלל הקבוצות והזהויות הוא זהה: פיתוח מסוגלות להתמודד עם שונות ומורכבות, היכרות עם נקודות מבט שונות, הטמעת מיומנויות של הקשבה, שיח ודיאלוג, חיזוק הזהות העצמית, לצד קידום ערכים של סובלנות וכבוד לכל אדם באשר הוא. כל זאת, על מנת לייצר עבור ילדינו מציאות טובה יותר ולתת לילדינו את הכלים לבניית מציאות טובה עוד יותר עבור ילדיהם.

 בכל מקום שנכתב "צוותי חינוך" או "צוותי חינוך והוראה" הכוונה היא לכל מי שעוסק בחינוך: גננות וגננים, מורות ומורים, מנהלות ומנהלים, מדריכות ומדריכים בחינוך הבלתי פורמלי, סגל אקדמי וכלל העוסקים במלאכת החינוך. כמו כן, בכל מקום שמצויין "תלמידים", הכוונה היא מהגיל הרך ועד לבגרות. בכל מקום שהמסמך משתמש בלשון מגדרית, הכוונה היא לשני המינים.

הרקע להקמת ועדת ההיגוי

בינואר 2022 הקימה שרת החינוך, ד"ר יפעת שאשא-ביטון, ועדה משרדית לקידום חיים בשותפות במדינת ישראל. כתב המינוי לוועדה נשלח בחתימתה של מנכ"לית המשרד, גב' דלית שטאובר. הוועדה פעלה בראשותו של מר אבי גנון, המשנה למנכ"לית משרד החינוך, ובניהולה של ד"ר שרה זילברשטרום. אנשי הוועדה כללו נציגות מאגפים שונים במשרד החינוך בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, נציגות של הקבוצות השונות בחברה הישראלית, נציגי אקדמיה, נציגות הורים ותלמידים, נציגי רשויות, נציגי ארגוני הורים ומורים וכן נציגים של החברה האזרחית העוסקים בחינוך נגזענות ובחינוך לחיים בשותפות.

ועדת 'חיים בשותפות' הוקמה אפוא על רקע החזון של שרת החינוך, אשר פירט בכתב את התכלית, היעדים, התכנים המרכזיים והדרכים לקידום 'חיים בשותפות', במסמך 'אבני הדרך':

התכלית:

ביוזמת, הקהילות והזהויות במדינת ישראל הוא חלק מיופייה ומכוחה של המדינה. היכרות מעמיקה ורציפה בכל שלבי הגיל עם הזהויות השונות המרכיבות את הפסיפס הישראלי, תסייע ללכידות חברתית והלאומית. העמקת הזהות העצמית, לצד הכרה בפסיפס החברתי, מתוך קבלת האחר ועל סמך ערכי כבוד האדם, תקדם אזרחות סובלנית, שוחרת פיוס ומכבדת. הכרה ביסודות המשותפים לבני האדם באשר הם, מעורבות במתרחש בחברה ורגישות לצדק חברתי וסביבתי, יוצרות אחריות חברתית של הפרט ושל החברה גם יחד.

היעדים:

- הזהות העצמית וערכי מורשת ייחודיים
- ב. חינוך לשותפות, סובלנות וערבות הדדית מתוך תחושת שייכות לקהילה ולחברה הישראלית
 - ג. פיתוח אחריות ומעורבות, יזמות ומנהיגות באמצעות חינוך חברתי.

התכנים המרכזיים:

- א. בירור זהויות, על כלל גווניה; בירור והעמקה בזהות קהילתית/חברתית.
- ב. פעולות בזירות מגוונות במוסד החינוכי ומחוצה לו המבטאות ומקדמות את ערכי השותפות. הכרת אוכלוסיות מגוונות ופעילות אקטיבית לביטוי ערבות הדדית.
- ג. מנהיגות חברתית, של"ח וידיעת הארץ, אחריות ומעורבות חברתית, צדק סביבתי, הכנה לשירות משמעותי.

שיח ולמידה שיתופית מעמיקה בסוגיות זהות ושייכות בלמידה ובחינוך הבלתי פורמאלי, קידום פרויקטים ותהליכים רפלקטיביים, לביורור ולחיזוק הזהות העצמית והחברתית, פיתוח והובלת מסעות זהות.

ב. הכשרות לצוותי החינוך להובלת שיח חברתי וערכי, הובלת שיח מכבד בנושאי מחלוקת וניהול קונפליקטים, קידום ערוצי שיח ופעולות משותפות למען "הטוב המשותף", קידום מפגשים רב-תרבותיים ומתן כלים לפתיחות ולסקרנות תרבותית.

ג. עידוד השתתפות בתוכניות ומסגרות לפיתוח מנהיגות במוסד החינוכי ומחוצה לו, קידום פעילות תנועות וארגוני נוער, פעילויות מחברות לסביבה ולטבע, מסעות וסיורים להכרת הארץ, הפעלת "שישי חברתי" בחינוך היסודי, הכנה לשירות משמעותי בצה"ל ובשירות הלאומי-אזרחי, חיזוק הרצף והחיבור בין החינוך הבלתי פורמלי והחינוך הפורמלי, מיסוד שגרות העבודה של 5 סוכני השינוי המרכזיים בחינוך החברתי".

תהליכים נוספים תרמו לעבודת הוועדה:

- "שומר החומות" - צוות משרד החינוך שהוקם בעקבות האירועים שהתגלו בזמן המבצע
- דו"ח מבקר המדינה - מיפוי הדו"ח בנושא חיים משותפים, שערך המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים
- מתווה הכשרה להוראה - פרסום [מתווה ודמני-ענבר להכשרה להוראה במוסדות להשכלה גבוהה בישראל](#), שכלל את נושא חינוך לחיים משותפים בחברה רב תרבותית ומניעת גזענות כתוכן מחייב בנושאי הליבה בהכשרת עובדי הוראה. ופרסום [חוזר לחינוך לחיים משותפים](#) וחינוך נגד גזענות, שנשלח לכלל המוסדות להכשרה להוראה' על יד אגף הכשרה אקדמית וקשרי מל"ג ות"ת במינהל עובדי הוראה במשרד החינוך.
- פניית משרד המשפטים ומשרד ראש הממשלה - היחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות במשרד המשפטים ואגף ממשלה וחברה במשרד ראש הממשלה פנו בהצעה לכונן ועדה שתושיב סביב השולחן את כלל הגורמים הרלוונטיים.

המתודולוגיה

1. כינון צוותי עבודה ודרכי פעולה

עם ההחלטה על הקמת הוועדה הוקמו במסגרתה שלושה צוותים: צוות מיפוי ואפיון, צוות חיים בשותפות וצוות מיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות. הרציונל של החלוקה לצוותים היה לוודא שכל אחד מהנושאים יקבל את תשומת הלב והמיקוד הראויים: מיפוי של תמונת מצב וחסמים כתשתית לבחינת המלצות וגיבוש המלצות בשני תחומים מקבילים ומשלימים - מיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות וחינוך לחיים בשותפות. לכל אחד מהצוותים מונה בכיר מתוך משרד החינוך לראש צוות, לצד גורמים בכירים נוספים שסייעו בהובלת הצוות.

במקביל הוגדרו אבני דרך לתהליך העבודה המבוססות על מתודולוגיה סטנדרטית לגיבוש תוכנית אסטרטגית ארוכת טווח: 1. גיבוש המטרות והיעדים - לאן אנחנו רוצים להגיע? 2. החסמים - מה מונע מאיתנו להגיע ליעדים שהצבנו? 3. המלצות - שאם ימומשו, נוכל להגיע למטרות והיעדים שהוצבו.

כל צוות הגיש פרק כתוצר הצוות. הפרקים אוחדו למסמך אחד. את [הפרקים המקוריים](#) של הצוותים ניתן למצוא בדף הוועדה באתר המשרד.

2. שותפות עם החברה האזרחית והציבור הרחב

אחת מהנחות העבודה של הוועדה הייתה שהשותפות של החברה האזרחית והציבור הרחב היא קריטית להצלחת עבודת הוועדה. זאת משום שבחברה האזרחית נצבר ידע וניסיון רב בתחומי הפעולה של הוועדה, וכן משום שלציבור הרחב יש תובנות, רעיונות והצעות שיכולים לשפר ולדייק את ההמלצות שיתגבשו.

- ארגוני החברה האזרחית שעוסקים בנושאי הוועדה הוזמנו לקחת חלק בתהליך והיו מעורבים: גיבשו **ניירות עמדה**, שנמצאים [באתר הוועדה](#), והיו שותפים בצוותי הוועדה השונים (כולל גם בכתיבת המסמך).

- התקיים תהליך **שיתוף ציבור** בשיתוף עם אגף אסטרטגיה במשרד החינוך וחברת 'תובנות', המומחים בקיום תהליכי שיתוף ציבור נרחבים. בתהליך שיתוף הציבור חולצו ארבע תובנות מרכזיות:

1. שותפות תצמח מתוך היכרות בין אוכלוסיות;

2. שותפות תצמח מתוך קבלת האחר, כבוד הדדי ושוויון;

3. שותפות צומחת מתוך שפה משותפת;

4. חיים משותפים מחייבים זהות פנימית מגובשת.

תובנות אלו היו המשאב לעבודת הוועדה, והן אומצו כמצפן בתהליך גיבוש ההמלצות.

3. המלצות ביניים לשנת הלימודים תשפ"ג

כחלק מעבודת הוועדה, הוחלט להגיש "המלצות ביניים" כבר במרץ-אפריל 2022, אשר ישפיעו באופן מיידי על שנת הלימודים תשפ"ג. המלצות אלו אומצו על ידי שרת החינוך ומנכ"לית המשרד והן הבסיס לתוכנית העבודה של משרד החינוך בנושא "חיים בשותפות" לשנת הלימודים תשפ"ג. המלצות הביניים כללו המלצות בתחום המדיניות המשרדית, המלצות בתחום המנגנונים המשרדיים והמלצות בתחום הפעולות הנדרשות במערכת החינוך. [ההמלצות שאושרו](#) אף הוטמעו כהנחיה מחייבת ומתוקצבת במערכת גפ"ן, במסגרת הרפורמה לגמישות פדגוגית ניהולית.

עקרונות העבודה

1. התייחסות לארבעת מוקדים: מוקד חברתי, מוקד לאומי, מוקד דתי ומוקד תרבותי.
2. ראייה כוללת ושיתופית של מהלך עמוק ונרחב של שינוי תרבותי וארגוני לאימוץ דרך חיים.
3. פיתוח תפיסה משרדית מחייבת, סנכרון עם כל הגורמים במשרד ועיגון בחוזר מנכ"ל.
4. מתן מענה לליקויים שהועלו בדו"ח מבקר המדינה בנושא.
5. שילוב תהליכי הערכה ומדידה ופיתוח מדד שותפות והטמעתו ככלי פנימי לאבחון ולהערכה.
6. מיקוד בפעולות ארוכות טווח במטה המשרד, בקרב צוותי החינוך, בקרב תלמידים ובחברה האזרחית.
7. התבססות על הידע שנצבר במטה לחינוך אזרחי ובהמלצות הצוות לאחר מבצע 'שומר החומות'.
8. התייחסות לרצף החינוכי - חינוך בגיל הרך, חינוך יסודי, חינוך על-יסודי וסטודנטים.
9. התייחסות לרצף החינוכי - חינוך פורמלי וחינוך חברתי קהילתי.
10. דגש על מרכזיות צוותי החינוך וההוראה בהובלת תהליכי שינוי בשגרה ובזמן משבר.
11. שיתוף ארגוני חברה אזרחית הפועלים בתחום החינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות.

מטרות 'חיים בשותפות'

1. הטמעת ערכים של צדק, שוויון, סובלנות וכבוד לכל אדם באשר הוא, במרחב החינוכי.
2. פיתוח תפיסת הזהות העצמית וערכי מורשת וחיזוקם, לצד מתן ייצוג לכלל הקבוצות בחברה.
3. קידום תחושת השייכות והאחריות למרחב החיים המשותף, תוך איתור מכנים משותפים וטיפוחם ותפיסת עתיד משותף.
4. קידום תפיסת המגוון כנכס תרבותי וחברתי, לצד הכרה בריבוי זהויות והצטלבויות שקיימות בקרב כל פרט וכל קבוצה.
5. חיזוק סולידריות חברתית והפחתת הניכור והחשש בין הקבוצות השונות בחברה בישראל. טיפוח אמפתיה, אמון ורצון להכיר, מתוך פתיחות וסקרנות כלפי האחר.
6. מיגור גזענות במערכת החינוך ובחברה, באמצעות הכרה בתופעת הגזענות על מופעיה הגלויים והסמויים, יצירת שפה ומרחב לשיח מאפשר בנושא ומתן כלים לזיהוי ולטיפול בו.
7. מתן הזדמנות, יחס ותחושת ערך שווים לכלל באי מערכת החינוך, תוך שימת לב לצרכים הייחודיים של כל קבוצה ולחסמים השונים העומדים בפניה.
8. אנשי החינוך יראו בחינוך לחיים בשותפות ובחינוך נגד גזענות חלק מרכזי מתפקידם ויהיו בעלי תחושת מסוגלות, מיומנויות וכלים מעשיים למילוי תפקיד זה.

המשגות

א. תשתית

יעדי ועדת 'חיים בשותפות' מעוגנים היטב במגילת העצמאות ובחוקי מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. כמו כן, הם מעוגנים באמנות בינלאומיות. בשנת 1999 אומץ דו"ח ועדת קרמניצר על חינוך לאזרחות. דו"ח מבקר המדינה משנת 2016 ודו"ח ביקורת המעקב משנת 2021 גם הם עוסקים בנושא. ניתן להתייחס ל"חינוך לחיים בשותפות ולחינוך נגד גזענות" כנגזרת טבעית של מטרות החינוך בישראל.

ב. חיים בשותפות

החינוך לחיים בשותפות הוא תחום דעת הכולל ערכים, מיומנויות וידע, שמטרתם היכרות עם מגוון הזהויות בחברה בישראל והבנת המשמעות של חיים במרחב משותף. חינוך זה מתייחס למעגלי הזהות האישיים ולתחושת השייכות לקבוצות, לחברה ולמדינה. החינוך לחיים בשותפות מקדם את ההכרה והדין סביב היחסים בין הקבוצות השונות בישראל, הצורך בשמירה על זהויות ייחודיות והשייכות לזהות משותפת. נקודת המוצא היא כי הטוב המשותף מוגדר ונתפס באופן שונה על ידי כל אחת מהקבוצות, ועל כן יש צורך להכיר את נקודות המבט השונות, לפתח קשב וסובלנות כלפיהן, וללמוד לקבל ולהתמודד עם שונות ומורכבות ואף לראות ערך חיובי במגוון.

על בסיס הגדרה זו, הרכיבים הנדרשים לחינוך לחיים בשותפות, הם:

- חיזוק הזהות העצמית
- חשיפה והיכרות של הקבוצות השונות בחברה בישראל
- תפיסת המגוון כערך חיובי
- עבודה לגבי המתח בין זהות ייחודית לבין זהות משותפת
- פיתוח מיומנויות הקשבה ושיח

המינוח "חיים בשותפות" טומן בחובו קריאה לאקטיביות: קריאה להיות במצב של שותפות ולא בהמתנה שזה יקרה מאליו או בהשלמה עם מצב קיים.

ג. מניעה, מיגור וחינוך נגד גזענות

גזענות היא פגיעה בכבוד, זכויות והזדמנויות על בסיס שיוך קבוצתי. הגזענות מבוססת על תפיסה של עליונות ביולוגית או תרבותית, המוטמעת במוסדות החברה והמדינה, בנורמות החברתיות ובתרבות. מושגים נוספים רלוונטיים ונלווים למושג הגזענות הם "אפליה" ו"דעות קדומות"

אמנת האו"ם לביעור כל צורות אפליה גזעית, שישראל חתומה עליה, מציעה שילוב של שלושה מנגנונים מרכזיים למיגור תופעת הגזענות: מניעה, הגנה וענישה. בהקשר החינוכי, שבו יש רצון להוביל תהליכי עומק ולהביא להבנה ולהפנמה של ערכים, ענישה אינה בהכרח הדרך הנכונה. על כן התגבש תחום ידע מקצועי בשם "חינוך נגד גזענות" (Antiracist Education). מטרתו של חינוך נגד גזענות הוא קידום שוויון, כבוד והכללה (inclusion) באמצעות הבנה של תופעת הגזענות, זיהוי שלה, גם במופעה הסמויים יותר, ונקיטת צעדים על מנת למנוע את הישנותה, ובו זמנית להגן על הנפגעים ממנה ולחזק אותם. את המטרה הזו ניתן לקדם בארבע דרכים מקבילות:

חזרה לתוכן העניינים

הטמעה של ערכי שוויון, צדק וכבוד לכל אדם באקלים המרחב החינוכי; ייצוג חיובי ומעצים לשלל הזהויות בחברה (בסביבה הלימודית הפיזית, בחומרי הלימוד, בשפה ובאקלים הבית ספרי); מתן הזדמנות, יחס, ותחושת ערך שווים לכלל באי מערכת החינוך, תוך שימת לב לצרכים הייחודיים של כל קבוצה ולחסמים השונים העומדים בפניהם; ויצירת שפה ומרחב לשיח מאפשר בנושא הגזענות, מתן כלים להבנת המציאות החברתית של תופעה זו, לזיהוי של גזענות (גלויה וסמויה), לטיפול בה ולהתמודדות עימה.

קיים חשש ששימוש במושגים "רכים" בלבד, כגון סובלנות ורוב תרבותיות, לא ייצור מרחב מאפשר לאלו שנפגעים מגזענות להשמיע את קולם, לספר את סיפורם ולקבל הכרה במצבם. חינוך נגד גזענות מבקש להציב את "הדבר עצמו" על שולחן הדיונים, או בחלל הכיתה או הגן.

תמונת מצב וקווים מנחים להרחבת הפעילות ולהעמקתה

תמונת המצב הקיימת בנושא חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות במערכת החינוך גובשה באמצעות תהליכי מיפוי ואפיון של כלל הפעילויות הקיימות במערכת החינוך, כדי לאפשר סנכרון נכון של עשייה, הבנה וזיהוי של הפערים והחסמים הקיימים ומתן המלצות למענים רלוונטיים. תהליכי המיפוי והאפיון דרשו התבוננות במגוון רב של פעילויות וגופים: משרד החינוך על מגוון יחידותיו, פעילות בתי הספר, הרשויות המקומיות, מכוני מחקר ופעילות באקדמיה, מוסדות הכשרה להוראה וגופי החינוך הבלתי פורמלי.

להלן תובנות מרכזיות מתוך מיפוי הנתונים שנאספו וניתוחם:

1. עשייה רבה ומגוונת במחוזות ובבתי הספר

קיימות פעילויות רבות במערכת החינוך בהובלת גורמים שונים: המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך, מינהל חברה ונוער, מינהל פדגוגי, מינהל עובדי הוראה, מזכירות פדגוגית, מחוזות המשרד, אגפי חינוך ברשויות מקומיות, בתי ספר, גני ילדים וגופי החברה האזרחית.

הפעילויות מגוונות וכוללת תהליכי פיתוח מקצועי לצוותי חינוך והוראה; השתלמויות וימי עיון לבעלי תפקידים, מחנכים ומנהלים; קהילות מורים מובילים לחינוך בשותפות; הקצאת שעות

תגבור לבתי ספר שביקשו להעמיק בנושא; גיוון חדרי מורים; למידה מקוונת בין מגזרית; תוכניות בשלב ההכשרה להוראה, לדוגמא תוכנית Tec; לימוד משותף של תלמידים, באמצעות מיזמים משותפים בין המשרד לגופי חברה אזרחית. פעילות רבה מתקיימת גם בשדה החברתי קהילתי: פעילויות של מועצות תלמידים; הכשרות רכזים ובעלי תפקידים בנושא; מפגשים של ארגוני נוער ושל מכוני מנהיגות בין אוכלוסיות מגוונות; קיום קונגרס לנוער מכלל המגזרים; מסעות משותפים; שולחנות עגולים לנוער ברשויות; פעילויות בימי לוח: יום הסובלנות, יום הזיכרון ליצחק רבין, יום זכויות האדם, יום הגזענות ויום האחדות. בכל הרשויות ומחוזות המשרד מתקיימות פעילויות ייחודיות לחיבורים בין אוכלוסיות שונות.

2. קווים מנחים להרחבת הפעילות ולהעמקתה

על מנת להרחיב את הפעילות ולהעמיק אותה נדרשים כמה צעדים משמעותיים:

- א. יצירת מסגרת המשגתית אחידה.
- ב. הבניית מדיניות סדורה וכלל מערכתית.
- ג. תוספת כלי אבחון, מדידה והערכה.
- ד. הרחבת פרקטיקות בנוסף למפגשים משותפים (תאוריית המגע).
- ה. התאמת הפעילויות לכלל זרמי החינוך בישראל.

המלצות ועדת ההיגוי

ההמלצות שאומצו לשנת הלימודים תשפ"ג כ"המלצות ביניים" היו צעד ראשון בדרך למימוש המטרות. הן התמקדו במדיניות, במנגנונים ובפעולות.

המלצות הוועדה המופיעות במסמך זה מתמקדות בפעולות ארוכות טווח, הנותנות מענה לאתגרים ולחסמים שעלו במהלך עבודת הוועדה. ביניהם, ריבוי הפרשנויות והיעדר המשגה מוסכמת, היעדר מדיניות סדורה בנושא, מחסור בכלי אבחון, מדידה והערכה, תוך רצון לייצר השפעה רחבה במערכת הכוללת ארבעה זרמי חינוך נפרדים.

ההמלצות הן בארבעה תחומים עיקריים: מדיניות מערכתית, פדגוגיה, צוותי חינוך והוראה ואווירה ציבורית.

1. המלצות המתייחסות למדיניות מערכתית:

- קביעת הנושא כתת סל חובה מתוקצב בגפ"ן
- כתיבת חוזר מנכ"ל
- הטמעת מדד השותפות ככלי מדידה פנימי
- חיזוק המודעות בקרב אנשי המשרד והמטה
- הטמעה בזרמי החינוך השונים
- המשך גיוון במערכת החינוך
- המשך עבודה של הצוות המוביל משרדי

2. המלצות המתייחסות לפדגוגיה:

- שילוב בחזון החינוכי ובתוכנית העבודה
- פיתוח ידע וכלים מגוונים לגיבוש זהות עצמית ולהיכרות
- עיגון הנושא כתחום ידע שיטתי ופיתוח חומרי לימוד
- שילוב בתחומי דעת שונים ובתוכניות משרדיות שונות
- מיסוד שבוע שיא
- חיזוק השפות המדוברות - עברית וערבית
- עידוד שיתופי פעולה בין מוסדות חינוך
- הטמעה מהגיל הרך

3. המלצות המתייחסות להכשרה, כניסה להוראה ולפיתוח מקצועי:

- הטמעת מתווה חיים משותפים במוסדות ההכשרה ושילוב בתוכנית הלימודים
- חינוך, טיפול ומניעה במסגרת המוסד האקדמי
- הטמעת המודעות בשלב הכניסה להוראה
- תוכניות פיתוח מקצועי לצוותי הוראה במוסדות החינוך ובניית קהילות מחנכים רב מגזריות
- הכשרת בעלי תפקידים: מנהלים, יועצות ופסיכולוגים חינוכיים
- הדרכת הורים

4. המלצות המתייחסות לאווירה ציבורית:

- יציאה בקמפיין ציבורי והעלאת המודעות הציבורית
- שיתופי פעולה ברשויות המקומיות
- שיתופי פעולה עם הורים וקהילה
- שיתוף פעולה עם ארגוני המורים
- שיתוף מועצת התלמידים הארצית

תקציר מנהלים בערבית

מֻלְחָס לַמְדִירִין תְּמִיד

وزارة التربية تتطلع الى تنمية خريجات وخريجين, ذوي هوية شخصية مبلورة, يتعاملون باحترام مع من يختلف عنهم وينجحون أيضاً في رؤية المشترك وليس فقط المغاير, خريجات وخريجين يشعرون بالانتماء ويتصفون بالتداخل والمسؤولية المجتمعية ويضعون نصب أعينهم قيم العدل والمساواة, ويهتمهم الحفاظ على التراث وعلى كرامة الإنسان.

مع تسلّم عضوة الكنيست د. يفعات شائشا بيטون مهام منصبها كوزيرة للتربية والتعليم حظي موضوع الحياة بشراكة على تركيز خاص. في ملف معالم الطريق (אבני דרך) للسنتين الدراسيتين 2021/2022 و 2022/2023. هنالك ثلاثة محاور رئيسية موضوع الحياة بشراكة هو أحدها (الى جانب التعليم المنمّي و الحصانة العاطفية الاجتماعية).

من بين الغايات الخمس التي حدّتها الوزيرة الغاية الثالثة وهي: "تطوير هوية إسرائيلية في فضاء الحياة المشترك في دولة إسرائيل". تتضمن هذه الغاية ثلاثة أهداف:

- أ. تنمية الهوية الذاتية والقيم التراثية المميزة.
 - ب. التربية من أجل الشراكة والتسامح والتكافل المتبادل من منطلق الشعور بالانتماء إلى المجموعة وإلى المجتمع الإسرائيلي.
 - ت. تنمية المسؤولية المشاركة، التداخل والقيادة من خلال التربية الاجتماعية.
- وبالفعل فإن العمل الكبير الذي كان في جهاز التعليم في هذا الموضوع أخذ تعزيزاً ودفعة قوية الى الأمام. اطّلت لجنة التربية للحياة بشراكة على الأنشطة القائمة والمتجددة وسلّطت الضوء بشكل خاص على الأنشطة الواسعة والمتنوعة التي تجري في المؤسسات التعليمية والسلطات المحلية وألوية الوزارة. إلى جانب ذلك صاغت اللجنة توصيات للتوسّع وللتعمّق في مجالات سياسة الوزارة وطرق التربية والطاقم التربوي والجو العام.

تطرقت لجنة الحياة بشراكة إلى مجالين يكمل أحدهما الآخر في جهاز التربية والتعليم, وهما: التربية للحياة بشراكة والتربية ضد العنصرية. هناك أهمية كبرى للعمل بكلّ الموضوعين في نفس الوقت ولا يمكن إيجاد شراكة حقيقية مع وجود العنصرية, ولا بد من الاعتراف بوجود هذه الظاهرة ومواجهتها قبل أن نتوقع الوصول الى شراكة حقيقية, ومن جهة أخرى لا بد لنا من العمل الجاد الحقيقي بموضوع

החיים בשותפות

החיים בשותפות

 פי כל مكان يشير فيه التقرير إلى "طواقم التربية" أو "هيئات التربية والتعليم"، فإنه يقصد كل العاملين في التربية: مربو ومربيات رياض الأطفال، المعلمون والمديرون والمرشدون في التربية اللامنهجية والموظفون الأكاديميون وجميع المشاركين في العمل التربوي. وأيضاً في كل مكان يشير فيه التقرير إلى "الطلاب" فإنه يقصد الطلاب من الطفولة المبكرة إلى مرحلة البلوغ.

في كل مكان يستخدم التقرير فيه صيغة المذكر أو المؤنث، فإنه يشير إلى كلا الجنسين.

خلفية تأسيس اللجنة:

في كانون الثاني (يناير) 2022 أقامت وزيرة التربية والتعليم د. يفعات شاشا بيطن لجنة وزارية لتطوير الحياة بشراكة في دولة إسرائيل. كتاب التعيين للجنة أرسل بتوقيع المديرية العامة لوزارة التربية والتعليم السيدة داليت شطاوبر (ملحق رقم 1)، اللجنة برئاسة السيد آفي جانون نائب المديرية العامة لوزارة التربية والتعليم وإدارة د. سارة زيلبرشتروم. ضمت اللجنة ممثلين عن أقسام مختلفة في وزارة التربية والتعليم من التعليم الرسمي والمنهجي ومن جهاز التربية اللامنهجية وممثلين عن مجموعات مختلفة في المجتمع الإسرائيلي وممثلين عن الطلاب وأولياء الأمور وممثلين عن السلطات المحليّة وممثلين عن لجان الآباء والمعلمين وممثلين عن المجتمع المدني الذين يعملون بالتربية للحياة بشراكة والتربية لمنع العنصرية. لجنة "الحياة بشراكة" أقيمت على خلفية رؤيا ووزارة التربية والتعليم التي اوضحت بالتفصيل كتاباً الغاية، الأهداف المضامين الرئيسية، وطرق تطوير "الحياة بشراكة" في ملف "معالم الطريق":

الغاية: "تنوّع الثقافات, المجتمعات والهويات في دولة إسرائيل هو جزء من جمالية وقوة الدولة. إن الإلمام العميق والمستمر في جميع المراحل العمرية بالهويات المختلفة التي تشكل الفسيفساء الإسرائيلية يساعد على زيادة الترابط الاجتماعي والوطني. إن التعمّق بالهوية الشخصية إلى جانب الاعتراف بالفسيفساء الاجتماعية من خلال تقبل الآخر وعلى أساس قيم الكرامة الإنسانية يعزّز المواطنة المتسامحة التي تسعى للمصالحة والاحترام. إن الاعتراف بالأساسيات المشتركة بين جميع البشر مهما كانوا والمشاركة فيما يحدث في المجتمع والحساسية تجاه العدالة الاجتماعية والبيئية تخلق المسؤولية الاجتماعية لكل من الفرد والمجتمع".

الأهداف:

- أ. تنمية الهوية الذاتية والقيم التراثية المميّزة.
- ب. التربية من أجل الشراكة والتسامح والتكافل المتبادل من منطلق الشعور بالانتماء إلى المجموعة وإلى المجتمع الإسرائيلي.
- ت. تنمية المسؤولية, المشاركة والقيادة من خلال التربية الاجتماعية.

المضامين المركزية:

- أ. استيضاح الهوية الذاتية بكل ما فيها من تنوّع, والاستيضاح والتعمق في الهوية المجتمعية/ الاجتماعية.
- ب. فعاليات في مواقع متنوّعة في المؤسسة التعليميّة وخارجها بهدف التّعريف على مجموعات سكانية متنوّعة للتعبير عن التكافل الاجتماعي وقيم الشراكة وتعزيزها.
- ت. الزيادة الاجتماعية, فعاليات "חל" (حقل, قومية ومجتمع) ومعرفة البلاد, المسؤولية والتداخل الاجتماعي, العدالة البيئية, والتحضير لخدمة وطنية ذات معنى.

الطرق:

- أ. تعزيز الحوار والتعلم التعاوني المتعمّق في قضايا الهوية والانتماء في التعليم الرسمي المنهجي وفي أطر التربية اللامنهجية وتعزيز مشاريع وعمليات عاكسة (רפלקטיבית) لاستيضاح وتقوية الهوية الذاتية والاجتماعية وتطوير وقيادة رحلات معنوية لتعميق معرفة الهوية.
- ب. تأهيل طواقم التعليم لقيادة حوار اجتماعي قيمى, قيادة حوار مُختّرم حول قضايا الخلاف وإدارة الصراعات وتعزيز قنوات الحوار والفعاليات المشتركة من أجل "الجيد المشترك" و"الصالح العام" وتعزيز اللقاءات متعددة الثقافات وتوفير أدوات للانفتاح والفضول الثقافي.
- ت. تشجيع المشاركة في برامج وأطر تطوير القيادة في المؤسسة التعليمية وخارجها وتعزيز نشاط الحركات والمنظمات الشبابية والأنشطة المتعلقة بالبيئة والطبيعة والرحلات والجولات للتعرف على البلاد وتفعيل برنامج "الجمعة الاجتماعية" في التعليم الابتدائي. التحضير لخدمة ذات معنى في جيش

الدفاع الإسرائيلي والخدمة الوطنية المدنية وتعزيز الاستمرارية والعلاقة بين التعليم الرسمي والتعليم اللامنهجي وإدخال إجراءات عمل روتينية لخمسة من عوامل التغيير الرئيسية في التربية الاجتماعية.

سيرورات أخرى أضافت الى عمل اللجنة:

- حملة "حامي الاسوار" – طاقم وزارة التربية والتعليم الذي أقيم في أعقاب الاحداث والتوتر الذي ظهر خلال الحملة.

- مسح لما جاء في تقرير مراقب الدولة حول الحياة المشتركة المسح أجري من قبل مقر التربية المدنية والحياة المشتركة في وزارة التربية والتعليم.

- نشر مخطّط تأهيل المعلمين في معاهد التعليم العالي (מתווה ודמני-ענבר להכשרה להוראה במוסדות להשכלה גבוהה בישראל), والذي تضمّن تعليم الحياة المشتركة في مجتمع متعدد الثقافات ومنع العنصرية كمحتوى مُلزم في عملية تأهيل العاملين في جهاز التربية والتعليم. ونشر قسم التعليم الاكاديمي والعلاقات مع مجلس التعليم العالي وقسم التخطيط والتمويل في إدارة العاملين في التربية منشورا مفصلا للموضوع חוזר לחינוך לחיים משותפים וחינוך נגד גזענות, والذي تم تعميمه على جميع مؤسسات تأهيل المعلمين.

- توجّه كل من الوحدة الحكومية لتنسيق مكافحة العنصرية في وزارة القضاء وقسم الحكومة والمجتمع في مكتب رئيس الحكومة الى وزارة التربية والتعليم باقتراح إقامة لجنة تجمع بين جميع الجهات ذات الصلة بالموضوع حول طاولة الحوار.

المنهجية:

1. طواقم عمل وآلية العمل:

مع قرار تشكيل اللجنة تم بناء ثلاثة مجموعات: مجموعة المسح وتحديد صورة الوضع, مجموعة الحياة بشراكة ومجموعة القضاء على العنصرية ومنعها والتربية ضدها. كان الأساس المنطقي للتقسيم إلى مجموعات هو ضمان حصول كل قضية على الاهتمام والتركيز الذي تستحقه: تحديد صورة الوضع والمعوقات كأساس لدراسة التوصيات وصياغتها في مجالين متوازيين ومتكاملين- التربية ضد العنصرية ومنعها والقضاء عليها والتربية للحياة بشراكة. لكل مجموعة تم تعيين مسؤول كبير من قبل الوزارة إلى جانب مسؤولين آخرين الذين ساعدوا في قيادة المجموعة.

في الوقت نفسه, تم تحديد المعالم الرئيسية لآلية العمل بناءً على منهجية معيارية لصياغة خطة استراتيجية طويلة المدى:

1. صياغة الأهداف والغايات - إلى أين نريد أن نصل؟

2. المعوقات- ما الذي يمنعنا من الوصول إلى الأهداف التي وضعناها؟

3. **التوصيات – المهام والاعمال التي في حالة تنفيذها ستكون قادرين على تحقيق الأهداف والغايات التي تمت صياغتها.**

كما قامت كل مجموعة بكتابة الفصل الخاص بها كنتيجة للعمل الجماعي في اللجنة وقد تم تجميع الفصول في ملف واحد يمكن ايجاده في موقع الوزارة [הפרקים המקוריים](#).

الشراكة مع المجتمع المدني ومع الجمهور العام:

كانت إحدى فرضيات عمل اللجنة هي أن الشراكة بين المجتمع المدني والجمهور العام أمر بالغ الأهمية لنجاح عملها. وذلك لأن المجتمع المدني قد جمع قدرًا كبيرًا من المعرفة والخبرة في مجالات عمل اللجنة، وأيضًا لأن عامة الناس لديهم رؤى وأفكار واقتراحات يمكن أن تحسن وتدقق التوصيات التي ستنم صياغتها.

- تمت دعوة منظمات المجتمع المدني التي تتعامل مع قضايا اللجنة للمشاركة في عمل اللجنة، حيث قامت بصياغة ورقة موقف (נייר עמדה) وكانت شريكا فاعلا في مجموعات العمل المختلفة (بما في ذلك مجموعة كتابة التقرير).

- تمت عملية مشاركة جماهيرية عامة بالتعاون مع قسم "استراتيجية" في وزارة التربية والتعليم وشركة "توفانوت-[מובנות](#)" المتخصصة بإجراء عمليات مشاركة جماهيرية واسعة النطاق. وقد أدت هذه العملية إلى التوصل لأربع رؤى رئيسية:

1. تنمو الشراكة من خلال التعارف بين مجموعات السكان المختلفة.

2. تنمو الشراكة من خلال قبول الآخر والاحترام المتبادل والمساواة.

3. تنمو الشراكة من خلال لغة مشتركة.

4. تتطلب الحياة المشتركة هوية داخلية مبلورة ومتماسكة.

كانت هذه الأفكار والرؤى موردا لعمل اللجنة، وتم اعتمادها كبوصلة في عملية صياغة التوصيات.

2. توصيات مرحلية للعام الدراسي 2022/2023:

كجزء من عمل اللجنة تقرّر تقديم "توصيات مرحلية" في وقت مبكر في آذار- نيسان 2022، والتي ستؤثر بشكل آني وفوري على العام الدراسي 2022/2023. هذه التوصيات صودق عليها من قبل وزيرة التربية والتعليم والمديرة العامة للوزارة وهي أساس برنامج عمل وزارة التربية والتعليم في موضوع "الحياة بشراكة" للعام الدراسي 2022/2023، التوصيات المرحلية تضمنت توصيات في مجال سياسة الوزارة والآليات الوزارية وتوصيات في مجال الإجراءات المطلوبة في جهاز التعليم (يمكن الاطلاع على التوصيات التي صادقت عليها المديرة العامة في هذا الرابط [המלצות שאושרו](#) هذه التوصيات أُدخلت كتوجيه مُلزم وممّول عن طريق منظومة "جيفن"، في اطار خطة الإصلاح للمرونة التعليمية الإدارية.

מبادئ العمل

1. התطرق إلى أربعة محاور: المحور الاجتماعي, المحور الوطني, المحور الديني والمحور الثقافي.
2. نظرة شمولية تعاونية لاتجاه عميق واسع وأساسي للتغيير الثقافي والتنظيمي لاعتماد أسلوب حياة.
3. تطوير مفهوم وزارتي الزامي للموضوع والحفاظ على التزامن بين جميع الأطراف في الوزارة والتدعيم عن طريق منشور المدير العام.
4. إيجاد حلول للنواقص التي أثّرت في تقرير مراقب الدولة حول الموضوع.
5. دمج عمليات تقييم وقياس وتطوير مؤشر للشراكة وترسيخه كأداة داخلية للتشخيص والتقييم.
6. التركيز على إجراءات طويلة المدى في مقر الوزارة ولدى طواقم التربية والتعليم ولدى الطلاب وفي المجتمع المدني.
7. الاستناد إلى المعرفة المكتسبة في مقر التربية المدنية وعلى توصيات الطاقم بعد حملة "حارس الأسوار - שומר חומות".
8. התطرق إلى الامتداد التعليمي - التعليم في مرحلة الطفولة المبكرة, التعليم الابتدائي, التعليم فوق الابتدائي وطلاب المعاهد العليا.
9. התطرق إلى الامتداد التربوي - التعليم الرسمي والتعليم الاجتماعي المجتمعي.
10. التأكيد على مركزية طواقم التربية والتعليم في قيادة عمليات التغيير في أوقات الروتين وفي أوقات الأزمات.
11. مشاركة منظمات المجتمع المدني الفاعلة في مجال التربية للحياة بشراكة والتربية ضد العنصرية.

أهداف "الحياة بشراكة"

1. ترسيخ قيم العدل والمساواة والتسامح واحترام كل شخص في مناخ الفضاء التعليمي.
2. تطوير مفهوم الهوية الذاتية وقيم التراث وتعزيزها إلى جانب توفير التمثيل لجميع الفئات في المجتمع الإسرائيلي.
3. تعزيز الشعور بالانتماء والمسؤولية تجاه فضاء الحياة المشترك مع تحديد القواسم المشتركة وتطويرها وإدراك مفهوم المستقبل المشترك.
4. تعزيز مفهوم التنوع باعتباره كنزاً ثقافياً واجتماعياً إلى جانب الاعتراف بتعدد الهويات والتقاطعات الموجودة لدى كل فرد وكل مجموعة.
5. تعزيز التضامن الاجتماعي والحد من الاغتراب والتنافر والخوف بين مختلف فئات المجتمع الإسرائيلي. وتنمية التعاطف والثقة والرغبة في المعرفة من منطلق الانفتاح والفضول تجاه الآخر.

6. القضاء على العنصرية في جهاز التربية والتعليم والمجتمع من خلال الاعتراف بوجود ظاهرة العنصرية على جميع مظاهرها العلنية والخفية وخلق لغة وحيز لحوار مُمكّن بالموضوع وتوفير الأدوات اللازمة لاكتشاف ظواهر العنصرية ومعالجتها.
7. توفير فرص واهتمام وشعور بالقيمة بصورة متساوية بين الجميع في جهاز التربية والتعليم مع الاهتمام بالاحتياجات الفريدة لكل مجموعة والمعوقات المختلفة التي تواجهها.
8. العاملون في جهاز التربية والتعليم يرون بالتربية للحياة بشراكة والتربية ضد العنصرية جزءا مركزيا من وظيفتهم ويشعرون بقدرتهم على التعامل مع الموضوع ويكتسبون مهارات وأدوات عملية.

اصطلاحات:

أ. البنية الأساسية

إن أهداف لجنة الحياة بشراكة راسخة في إعلان الاستقلال وفي قوانين دولة إسرائيل كدولة يهودية وديمقراطية وفي الاتفاقيات الدولية. في عام 1999 تم اعتماد تقرير لجنة كرمينتسر حول التربية للمواطنة كما تناول تقرير مراقب الدولة لعام 2016 وتقرير الفحص والمتابعة لعام 2021 هذه المسألة أيضًا. بالإمكان اعتبار موضوع الحياة بشراكة جزءا طبيعيا من أهداف التربية في إسرائيل.

ب. الحياة بشراكة

التربية للحياة بشراكة هو مجال معرفي يتضمن قيماً ومهارات ومعرفة، هدفه التعرف على تنوع ومختلف الهويات في المجتمع الإسرائيلي وفهم معنى الحياة في الفضاء المشترك. ويتطرق إلى دوائر الهوية الشخصية والشعور بالانتماء إلى الجماعات والمجتمع والدولة. ويشجع الاعتراف بالوضع القائم ومناقشة العلاقات بين المجموعات المختلفة في إسرائيل والحاجة إلى الحفاظ على الهويات الخاصة مع الانتماء إلى هوية مشتركة.

نقطة الانطلاق هي أن الجيد المشترك والصالح العام يتم تعريفه وإدراكه بشكل مختلف من قبل كل مجموعة وبالتالي من الضروري معرفة وجهات النظر المختلفة وتطوير الإصغاء والتسامح تجاهها وتعلم قبول الاختلاف والتعامل معه ورؤية القيمة الإيجابية للتنوع.

بناء على هذا التعريف فإن المركبات المطلوبة للتربية للحياة بشراكة هي:

- تعزيز الهوية الذاتية.
- الانكشاف والتعرف على الفئات المختلفة في المجتمع الإسرائيلي.
- ادراك التنوع كقيمة إيجابية.
- العمل على التوتر بين الهوية الخاصة والهوية المشتركة.
- تنمية مهارات الإصغاء والحوار.

يشمل مصطلح "الحياة بشراكة" الدعوة إلى المبادرة: الدعوة إلى أن نكون في حالة شراكة وألا ننتظر حدوثها بشكل تلقائي أو أن نسلّم مع الوضع القائم والعمل على منع العنصرية والقضاء عليها والتربية لمناهضتها.

العنصرية:

العنصرية هي انتهاك للكرامة والحقوق والفرص على أساس الانتماء الجماعي. تستند العنصرية إلى مفهوم التفوق البيولوجي أو الثقافي المندمج في المؤسسات الاجتماعية ومؤسسات الدولة والأعراف الاجتماعية والثقافة. "التمييز" و "الأراء المسبقة" هي مفاهيم ذات صلة بمفهوم العنصرية.

تقترح اتفاقية الأمم المتحدة للقضاء على جميع أشكال التمييز العنصري (رابط للاتفاقية:

[\(אמנת האו"ם לביעור כל צורות אפליה גזעית\)](#)، والتي وقعت عليها إسرائيل، ثلاثة آليات رئيسية للقضاء على ظاهرة العنصرية وهي: المنع والحماية والعقاب. في السياق التربوي الذي يحوي الرغبة في إجراء سيرورات عميقة للوصول إلى فهم وتذويت القيم فإن العقاب قد لا يكون الطريقة الصحيحة. لذلك تم تشكيل مجال من المعرفة المهنية باسم "التربية المناهضة للعنصرية". والهدف من التربية المناهضة للعنصرية هو تعزيز المساواة والاحترام والاندماج من خلال فهم ظاهرة العنصرية وتشخيصها حتى في ظواهرها الخفية واتخاذ خطوات لمنع تكرارها وبنفس الوقت حماية وتقوية ضحاياها ويمكن تعزيز هذا الهدف بأربعة طرق متوازنة: ترسيخ قيم المساواة والعدالة والاحترام لكل شخص في مناخ الحيز التعليمي والتمثيل الإيجابي والممكن للهويات المختلفة في المجتمع (في البيئة التعليمية، في مواد التدريس وباللغة والمناخ المدرسي)، وتوفير الفرص والاهتمام والشعور بالقيمة بشكل متساوٍ للجميع في نظام التعليم. مع الاهتمام بالاحتياجات الفريدة لكل مجموعة والمعوقات المختلفة التي تواجهها وخلق لغة ومساحة لحوار مُمكّن في موضوع العنصرية وتوفير أدوات لفهم الواقع الاجتماعي لهذه الظاهرة وتشخيصها (سواء كانت علنية أو خفية) لعلاجها والتعامل معها.

هنالك تخوف من أن استعمال المصطلحات "الناعمة" فقط مثل التسامح وتعددية الثقافة قد لا تترك مساحة مُمكّنة لضحايا العنصرية لإسماع صوتهم ورواية قصصهم وتلقّي الاعتراف بوضعهم. التربية ضد العنف تسعى إلى وضع "الشيء الحقيقي" على طاولة المحادثات في الصفوف التعليمية وفي رياض الأطفال.

صورة الوضع وخطوط عريضة لتوسيع وتعميق العمل:

تمت صياغة الصورة الحالية للوضع فيما يتعلق بالتربية للحياة بشراكة والتربية لمناهضة العنصرية في جهاز التعليم من خلال عمليات مسح وتوصيف لعموم الأنشطة الموجودة فيه، من أجل توفير التزامن الصحيح للعمل وفهم وتحديد الفجوات والمعوقات الموجودة وتقديم توصيات لحلول مناسبة. تطلبت عمليات المسح والتوصيف مراقبة وتأمل مجموعة واسعة من الأنشطة والهيئات: وزارة التربية والتعليم بوحداتها

המתונה ואנשטה المدارس والسلطات المحلية والمعاهد البحثية والنشاط في المعاهد العليا ومعاهد تأهيل المعلمين وأطر وهيئات التربية اللامنهجية.

فيما يلي رؤى أساسية من عمليات المسح والتوصيف التي تم جمعها وتحليلها:

1. أنشطة عديدة ومتنوعة في الأولوية وفي المدارس:

هناك العديد من الأنشطة في جهاز التعليم بقيادة جهات مختلفة: مقر التربية المدنية والحياة المشتركة في وزارة التربية والتعليم وإدارة المجتمع والشباب والإدارة التربوية وإدارة موظفي التدريس والسكرتارية التربوية وألوية الوزارة وإدارات أقسام التربية في السلطات المحلية ومدارس ورياض الأطفال وهيئات المجتمع المدني.

الأنشطة متنوعة وتشمل عمليات التطوير المهني لطواقم التعليم ودورات استكمال وأيام دراسية لمسؤولين ومربين ومدربين ومجتمعات معلمين من أجل موضوع التربية للشراكة وتخصيص ساعات تعزيز للمدارس التي طلبت التعمق بالموضوع التنوع في غرف المعلمين وندوات احادية أو ثنائية القومية.

التعلم عبر الإنترنت بين اشخاص من فئات مختلفة وبرامج في مرحلة تأهيل المعلمين على سبيل المثال برنامج Tec والتعلم المشترك للطلاب من خلال المشاريع المشتركة بين الوزارة وهيئات المجتمع المدني. كما يتم تنفيذ العديد من الأنشطة في المجال الاجتماعي المجتمعي ضمن أنشطة مجالس الطلاب: تأهيل مركزين وأصحاب وظائف بالموضوع ولقاءات لمنظمات الشبيبة ومعاهد القيادة الشبابة بين مختلف فئات السكان وعقد مؤتمر للشباب من جميع القطاعات ورحلات مشتركة وطاولات مستديرة للشباب في السلطات المحلية وأنشطة في أيام تقويمية: يوم التسامح ويوم ذكرى إسحاق رابين ويوم حقوق الإنسان ويوم العنصرية ويوم الوحدة. توجد أنشطة فريدة للتواصل بين مختلف فئات السكان في جميع السلطات المحلية وألوية الوزارة.

2. توجيهات لتوسيع وتعميق العمل على الموضوع:

من أجل توسيع النشاط وتعميقه، هناك عدة خطوات مهمة مطلوبة:

- أ. خلق إطار مفاهيمي موحد.
- ب. بناء سياسة تنظيمية شاملة متسقة وعامة.
- ت. إضافة أدوات تشخيص وقياس وتقييم.
- ث. توسيع الآليات المستعملة بالإضافة إلى اللقاءات الوجيهة.
- ج. ملاءمة الأنشطة لجميع تيارات التعليم في إسرائيل.

תوصיות اللجنة:

"التوصيات المرحلية" ההמלצות שאומצו לשנת הלימודים תשפ"ג التي تم تبنيها للعام الدراسي 2022/2023 هي خطوة أولى على طريق تحقيق الأهداف، حيث تمحورت حول السياسة، الآليات والإجراءات.

تركز التوصيات الختامية للجنة على الإجراءات طويلة الأمد لمعالجة التحديات والمعوقات التي ظهرت أثناء عمل اللجنة. من بينها تعدد التفسيرات وعدم وجود اصطلاح متفق عليه وعدم وجود سياسة منظمة حول الموضوع ونقص أدوات التشخيص والقياس والتقييم مع الرغبة في إحداث تأثير واسع في نظام يشمل أربعة تيارات تربوية تعليمية منفصلة (التعليم الرسمي اليهودي والتعليم الرسمي العربي والتعليم الرسمي اليهودي المتدين والتعليم اليهودي الحريدي).

توصيات في أربعة مجالات رئيسية: السياسة التنظيمية والتربية وطواقم التربية والتدريس والمناخ الجماهيري العام.

1. التوصيات المتعلقة بالسياسة التنظيمية:

- تحديد الموضوع كسلة فرعية إلزامية مُدرجة في ميزانية "جيفن"
- كتابة منشور لمدير عام وزارة التربية والتعليم حول هذا الموضوع
- تنفيذ مؤشر داخلي لتقييم الشراكة
- تعزيز الوعي للموضوع لدى العاملين في الوزارة وفي المقر
- ادخال ودمج الموضوع في تيارات التعليم المختلفة
- استمرار التنوع في جهاز التعليم
- استمرار عمل الطاقم القيادي للموضوع في الوزارة

2. التوصيات المتعلقة بالتربية- بدagogia:

- دمج الموضوع في الرؤيا التربوية وخطة العمل
- تطوير أدوات متنوعة لبلورة الهوية الذاتية وللتعارف
- تدعيم الموضوع كمجال معرفي ممنهج وتطوير مواد تعليمية
- دمج الموضوع في مجالات معرفية مختلفة وكذلك في برامج من قبل الوزارة
- تحديد أسبوع قمة للموضوع
- تقوية اللغة المحكية باللغتين - العبرية والعربية

- تشجيع التعاون بين المؤسسات التعليمية
- ادخال الموضوع ابتداء من جيل الطفولة المبكرة.

3. التوصيات المتعلقة بالتأهيل, الدخول الى سلك التعليم والتطوير المهني:

- ادخال ودمج مخطط للحياة بشراكة في مؤسسات تعليم وتأهيل المعلمين
- التربية والعلاج والمنع داخل المؤسسات الأكاديمية
- ترسيخ الوعي للموضوع في مرحلة الدخول إلى سلك التعليم
- برامج التطوير المهني لأعضاء الهيئات التدريسية في المؤسسات التعليمية وبناء مجتمعات معلمين من فئات متنوعة مهتمة بالموضوع
- تأهيل أصحاب وظائف: مديرين, مستشارات وأخصائيين نفسانيين وتربويين.
- إرشاد الأهل

4. التوصيات المتعلقة بالمناخ الجماهيري العام:

- تنظيم حملة دعائية توعوية عامة
- التعاون مع السلطات المحلية
- التعاون مع الأهل والمجتمع
- التعاون مع منظمات المعلمين
- مشاركة المجلس القومي للطلاب

שמות המשתתפים בדיוני ועדת ההיגוי (לפי סדר א'-ב')

חגי גרוס	אלינה פרבר	אבי גנון
חגית כהן	ד"ר אלכס לוי	אביבה חלבי
חגית לזר	ד"ר אמין חלף	אביבית קאץ
ד"ר חגית מישקין	הרב אמיר אדרעי	אביטל רוזנברג סרי
חגית פרחיה חכם	ארז בוקובזה	אודי מדגל
חולוד אידריס	ארז בר	ד"ר אודט סלע
ד"ר חוסאם דיאב	אריה ברנע	אווה הלחמי
חיה שיטאי	אתי סאסי	אופיר נבון
חנין עאזם	באדרה עבדל קאבר	אורית ברג
טובה בן ארי	בתיה מלאך	אורית יולזרי
טוני זיו	גינאן זועבי	אורית צאירי
ד"ר טל רז	גיל רומן	עו"ד אורלי לוינסון סלע
טל שוורץ	גילה איש	אורלי נעים
הרב יהודה קורנבליט	ג'לאל ספדי	אורן ברקן
יהודית קאסא	ד"ר גליה בונה	אורנה פז
יהונתן גליקסון	גלית בוקריס	אורנה שלי
יהונתן מנדל	גלית חכמון	ד"ר אורנה שמחון
יוחנן אשחר	גלעד וינר	איאד אסאדי
יוסי ברק	גניה סיגאוי	ד"ר איבנה רטנר
יוסי גמליאל	דור שניידר	איה חיראדין
יוסי מיכל	דורון אהרוני	אייצש איתמר
יעל בריל	דורית טננבוים	איל רם
יעל ונדייק	דלית אביגד	עו"ד איל רק
יעל מעין	דנה פרידמן	אילנה טרוק
יעל נאמן	דני אלעזר	אילנה יונה
יעל קרן רבה	דניאל בילד	אילנה נולמן
יעלה מזור	דפנה יעקוביץ	אינאס זמירו
יעקב אפק	דרורה הרמן	אינה זלצמן
ד"ר יעקב מלקמו	הדס חזן	איריס הגר
יערה שפירא	וואביט מנגיסטו וורקו	עו"ד אירית ברוק
יפית גושן	ד"ר וירגינה לוסקי	הרב איתאל בר לוי
הרב ירמי סטוויצקי	ורדה אופיר	ד"ר איתן סימון
כפיר מורד	זאב בר לב	איתן צור
לובנה גבאלי	פרופ' זהבית גרוס	אלון זיו
ליאת וינבלט	ח'ר אלבז	הרב אלימלך פופר

חזרה לתוכן העניינים

רים זריק	סופיאן עאידאת	ליאת ספיבק
רינה איילין גורליק	סיגלית איצקוביץ	לילך אפלטון
ריקה מלצר	סיהם עטאללה	לימור אלון
ריקי סיטון	סיוון דנינו	לני מילוא
רם זהבי	סיוון שכטר	מאיה גרנט
רן ארז	סיון זליקוביץ קרן	מאיר שמעוני
ד"ר רן קוטנר	סימא גוטמן	ד"ר מועין פלאחדין
רן שי	סלאח טאהא	מיטל אדרי כהן
ד"ר רונית בודאי היימן	סלימאן אלעמור	מיטל לויט
רעות נוימן	סמירה מסראווה	מייה מוסקוביץ-שיש
רעות קדרון	ד"ר סער הראל	מיכל בונצל
ד"ר רקפת ארליך	עבד אחאלים חאג' יחיה	מיכל דה-האן
ד"ר שדאד אבו-פול	עבדאלה זידאן	מיכל מנקס
שושי שפיגל	עדי אורן	מיכל נחשון
שושנה נגר	עדי יהלומי	מיכל נמני
ד"ר שחר גינדי	עדי ענבר	מיכל סלע
שי מועלם	עומר שחר	מיכל צדוקי
ד"ר שי פרוכטמן	עידו אורן	מינה פרפה
שי ששון	עידית לטמן בכר	ד"ר מירב תורג'מן
שירין נטור חאפי	עידית רובין	מירום שיף
שלומית מצליח	עינב זיו	פרופ' מירי שיינפלד
שלומית קרוביאבסקי	עינב שוורץ	מסי אייצ'ק
שלומית רונן ליבנה	ד"ר עינת רונן	פרופ' מרגלית זיו
ד"ר שני פייס	עלאא עומר	מרטין אבצלאו
ד"ר שרה ברנשטיין	עלי הייכל	מרים רקאנטי
ד"ר שרה זיו	פרופ' עלי ותד	משה בן עטר
ד"ר שרה זילברשטרומ	ענת הלל	משה שגיא
שרון מיכאלי רמון	ציפי קוריזקי	נאדיה כיאני
ד"ר שרון רחמים	קלרית אזולאי	ד"ר נועה שפירא
שרון רמון	קרן הנדין	נועם קריגמן
תהילה סבג	רוחמה גבל רודמן	נורית ברנד
תומר גרשוביץ	רולא עלוואטנה	נורית שפירו
ד"ר תמי הופמן	הרב רוני קליינוולד	נזיר ראבח
תמי חי	ד"ר רונית אשכנזי	נטע אלגבסי
ד"ר תמר ורטה-זהבי	רונית גרינגולד	נסרין ספורי
תמר רכניץ	רונית דגן	נעמי אופק
	רון קובלסקי	נעמי בייט צורן
	רות אלמליח	נעמי יצחאייק
	רותם קלמר	נתנאל זליקוביץ

חיים
בשותפות

מבוא

“ונתתי את ליבי לראות, כי רק קלי הדעת מבקשים שיהיו כל בני האדם דומים האחד לחברו. והחכם ישמח שיש בעולם יום ולילה, קיץ וחורף, זקן וצעיר, ויש ציפור כרמים וציפור שבשמיים. ושונים צבעי הפרחים, וגווי עיניהם של בני האדם... רק מי שאינו אוהב מחשבה יצטער על השוני וירגז על הרב-גוניות, המאלצים את האדם לחשוב, לראות ולהבין.”

(יאנוש קורצ'אק, "ילדות של כבוד")

מדינת ישראל היהודית והדמוקרטית פועלת ברוח מגילת העצמאות וערכיה ומכוח חוקיה. החברה במדינת ישראל מורכבת ממגוון קבוצות, דתות ותרבויות. ריבוי הזהויות יכול להיות מקור לעושר חברתי, אך גם לגרום למתחים. לאורך השנים, וביתר שאת בתקופה האחרונה, אנו עדים להתגברות מגמות של פילוג חברתי ואף גילויי עוינות בין קבוצות שונות בישראל. מגמות אלו מציבות לא פחות מאיום קיומי למדינת ישראל, ובוודאי מונעות את האפשרות לקיומה של חברה סולידרית, שוויונית וצודקת, שמיטיבה עם כלל תושביה. למערכת החינוך יש תפקיד מכריע בקידום אחריות משותפת ולכידות חברתית, הנשענת על יצירת מרחב חיים מכבד לכלל הזהויות וקבוצות האוכלוסייה, ויצירת תשתית לחברה מגוונת, שיודעת לחיות ביחד, בכבוד ובאחוה.

לכידות חברתית - אין פירושה מחיקת זהות או אפילו טשטושה. נהפוך הוא: נקודת המוצא היא שהמגוון האנושי תורם להרחבת עולמנו כיחידים וכחברה. על כן אין רצון שנהיה כולנו זהים, אלא שנכיר, נבין ונכבד אלו את אלו.

השאיפה של משרד החינוך היא להצמיח בוגרים ובוגרות שיהיו בעלי זהות עצמית מגובשת, הנוהגים בכבוד כלפי מי ששונה מהם, והמצליחים לראות גם את המשותף ולא רק את המפריד; בוגרים ובוגרות בעלי תחושת שייכות ומעורבות וכן אחריות כלפי החברה, הרוצים לפעול כאשר ערכי הצדק, השוויון, השמירה על המורשת וכבוד האדם חשובים להם.

עם כניסתה של שרת החינוך, חה"כ ד"ר יפעת שאשא ביטון קיבל הנושא דגש מיוחד. במסמך "אבני דרך" לשנת הלימודים תשפ"ב מופיעים שלושה מיקודי יסוד, כאשר **‘חיים בשותפות’** הוא אחד מהם (לצד 'למידה מצמיחה' ו'חוסן רגשי וחברתי'). מתוך חמש מטרות שהציבה השרה למערכת החינוך, המטרה השלישית היא: **‘פיתוח זהות ישראלית בתוך מרחב החיים המשותף במדינת ישראל’**. מטרה זו כוללת שלושה יעדים: א. פיתוח הזהות העצמית וערכי מורשת ייחודיים. ב. חינוך לשותפות, סובלנות וערבות הדדית מתוך תחושת שייכות לקהילה ולחברה הישראלית. ג.

פיתוח אחריות ומעורבות, יזמות ומנהיגות באמצעות חינוך חברתי. ואכן, העשייה הענפה שהיתה במערכת החינוך בנושא זה, קיבלה משנה תוקף, חיזוק והרחבה.

ועדת חיים בשותפות נחשפה לעשייה הקיימת והמתחדשת והאירה באור מיוחד את הפעילות, לצד המלצות להרחבה ולהעמקה בתחומי המדיניות, הפדגוגיה, הצוות החינוכי והאווירה הציבורית. הוועדה התייחסה לשני תחומי פעולה מובחנים, המשלימים זה את זה: חינוך לחיים בשותפות, וחינוך נגד גזענות. כמאמר הפסוק הידוע "סור מִכָּרַע וְעֵשָׂה טוֹב" (תהלים לד טו), יש צורך לחנך לשני "צדי המטבע" בו זמנית ובאופן מקביל. שותפות אמיתית אינה יכולה להתקיים במציאות שבה קיימת גזענות, ויש צורך להכיר בקיומה של תופעה זו ולהתמודד איתה, לפני שנוכל לצפות לחיים בשותפות. מן הצד השני, לא ניתן להסתפק ב"סור מרע", אלא עלינו להטמיע באופן חיובי ואקטיבי את הבסיס הערכי לחיים בשותפות, ולייצר את הפתיחות וההיכרות בין הקבוצות, שהיא כשלעצמה תביא לצמצום עוינות ודעות קדומות.

- **חינוך לחיים בשותפות** מבקש להוביל לשינוי תודעתי בהיבטים של תפיסת הטוב המשותף, תפיסת הזהות הפרטיקולרית והמשותפת, עמדות ותפיסות כלפי קבוצות אחרות בחברה ותפיסות באשר ליחסים האידיאליים בין הקבוצות השונות. הוא מבקש לייצר את המוטיבציה, הסובלנות והיכולת לקיים אינטראקציה קבועה, מתמשכת וחיובית עם חברי קבוצות אחרות.
- **חינוך נגד גזענות** מבקש לקדם שוויון, כבוד והכלה באמצעות הבנה של תופעת הגזענות, זיהויה ומיגורה. החינוך נגד גזענות כולל הטמעה של ערכי שוויון, צדק וכבוד האדם; הנכחה של שלל הזהויות במרחב החינוכי; מתן הזדמנות, יחס ותחושת ערך שווים לכל באי מערכת החינוך; יצירת שפה ומרחב לשיח מאפשר בנושא הגזענות, ומתן כלים להבנת המציאות החברתית של תופעה זו, לזיהויה ולהתמודדות עימה.

מסמך זה הוא פרי עבודתם המאומצת של עשרות אנשי חינוך ומומחים בתחומי החינוך לשותפות וחינוך נגד גזענות, מכל גווי הקשת הישראלית. בנוסף למומחיות המקצועית, כל אחד ואחת מהמשתתפים בדיוני ועדת ההיגוי הביאו עימם את הזהויות שלהם, את הכאבים שלהם, את הנושאים שבוערים בהם ואת נקודות המבט הייחודיות שלהם. המסמך בכללותו מבקש להתמודד עם שלל הזהויות והסוגיות - בכללן היחסים בין קבוצות שונות בתוך החברה בישראל: בין הפריפריה למרכז; בין יהודים לערבים; בין דתיים לחילוניים; בין עדות, זרמים וקהילות בתוך החברה היהודית ובתוך החברה דוברת ערבית; וכן היחס לפרטים בתוך כל קבוצה, על רקע צבע עור, מוצא, לאום, דת, רמת דתיות, מקום מגורים או כל מאפיין זהותי אחר. הבסיס לחיים בשותפות של כלל הקבוצות והזהויות הוא זהה: פיתוח מסוגלות להתמודד עם שונות ומורכבות, היכרות עם נקודות המבט השונות, הטמעת מיומנויות של הקשבה, שיח

חזרה לתוכן העניינים

ודיאלוג, חיזוק הזהות העצמית, לצד קידום ערכים של סובלנות וכבוד לכל אדם באשר הוא. כל זאת על מנת לייצר עבור ילדינו מציאות טובה יותר ולתת לילדינו את הכלים לבניית מציאות טובה עוד יותר עבור ילדיהם.

 בכל מקום שנכתב "צוותי חינוך והוראה" הכוונה היא לכל מי שעוסק בחינוך: גננות וגננים, מורות ומורים, מנהלות ומנהלים, מדריכות ומדריכים בחינוך הבלתי פורמלי, סגל אקדמי וכלל העוסקים במלאכת החינוך. כמו כן, בכל מקום בו נכתב "תלמידים", הכוונה היא מהגיל הרך ועד לבגרות.

בכל מקום בו המסמך משתמש בלשון מגדרית, הכוונה היא לשני המינים.

הרקע להקמת ועדת ההיגוי

עם כניסתה למשרד החינוך, ניסחה שרת החינוך, ד"ר יפעת שאשא-ביטון, חמש מטרות שפורסמו במסמך ["אבני דרך לשנת הלימודים תשפ"ב"](#) המטרה השלישית ביניהן היא: "פיתוח זהות ישראלית בתוך מרחב החיים המשותף במדינת ישראל". הצבת מטרה זו מבקשת להתמודד עם אחד מאתגריה הדחופים והחשובים של החברה בישראל והוא קידום חיים בשותפות, מתוך תפיסה שרואה במגוון התרבויות, הקהילות והזהויות נכס - חלק מיופייה ומכוחה של המדינה. נכס ולא נטל. היא מתבססת על ההנחה כי היכרות מעמיקה ורציפה בכל שלבי הגיל עם הזהויות השונות המרכיבות את הפסיפס הישראלי תסייע ללכידות החברתית והלאומית. העמקת הזהות העצמית, לצד הכרת הפסיפס החברתי מתוך קבלת האחר ועל סמך ערכי כבוד האדם, תקדם אזרחות סובלנית, שוחרת פיוס ומכבדת, והכרה ביסודות המשותפים לבני האדם באשר הם, מעורבות במתרחש בחברה ורגישות לצדק חברתי וסביבתי - יוצרות אחריות חברתית של הפרט ושל החברה גם יחד.

המטרה השנייה והמטרה הרביעית במסמך "אבני הדרך" מתכתבות גם הן עם האתגר הני"ל. המטרה השנייה היא חיזוק החוסן ותחושת השייכות, וכוללת למידה רגשית-חברתית (SEL - Social Emotional Learning). למידה חברתית רגשית היא תהליך של למידת כישורים ומיומנויות רגשיות וחברתיות המאפשרת לפתח ולטפח את היכולת של התלמידים, המורים והקהילה להבין ולנהל את הרגשות שלהם עצמם ואת האינטראקציות שלהם עם אחרים. במענה לפנייה של משרד החינוך, ועדת מומחים של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, פרסמה

חזרה לתוכן העניינים

[מסמך מסכם](#) הכולל ידע מחקרי והמלצות לחשיבה ופעולה לטיפול למידה רגשית וחברתית. המסמך כולל התייחסויות נרחבות לגבי התמודדות עם מתחים, גזענות, חוסר סובלנות, הדרה, וטיפול יכולות בין תרבותיות ואזרחיות.¹ המטרה הרביעית היא "הזדמנות שווה, הוגנות והכלה כמקדמות מובילות חברתית" וכוללת בתוכה יעדים לצמצום פערים וקידום תוכניות חומש לחברה הערבית, הבדואית והדרוזית, לצד קידום תפיסה של הכלה והשתלבות. תפיסה זו מבקשת לקדם חברה המכילה מגוון שונות, המאפשרת לכל אחד ואחת לחוש תחושת שייכות.

בפברואר 2021, פורסם [מתווה ודמני-ענבר להכשרה להוראה במוסדות להשכלה גבוהה בישראל](#). לראשונה בישראל, המתווה להכשרת עובדי הוראה כלל בנושאי הליבה חינוך לחיים משותפים בחברה רב תרבותית ומניעת גזענות, כתוכן מחייב בהכשרת עובדי הוראה. בהמשך למתווה, פרסם אגף הכשרה אקדמית וקשרי מל"ג ות"ת במינהל עובדי הוראה [חוזר לחינוך לחיים משותפים וחינוך נגד גזענות](#), שנשלח לכלל המוסדות להכשרה להוראה.

הצורך להעצים את הפעילות לחיזוק החיים בשותפות התחדד ביתר שאת אחר האירועים שהתגלו בזמן מבצע 'שומר החומות'. לשם כך הוקם צוות משרדי ונקבעו ארבע מטרות לעבודת הצוות:

1. העצמת מנהיגי החינוך כדמויות מובילות במשבר חברתי.
 2. היכרות של כלל אנשי מערכת החינוך והתלמידים עם קבוצות שונות בחברה בישראל.
 3. חיזוק סולידריות חברתית ואחריות אישית ואזרחית של אנשי חינוך ותלמידים.
 4. קידום תפיסה חינוכית ופיתוח כלים לאנשי חינוך להובלת שיח מכבד בנושאי מחלוקת.
- במקביל, המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך ערך מיפוי של הנכתב בדו"ח מבקר המדינה בנושא "חיים משותפים", ריכז את החסמים והציע המלצות לפתרון. אחד החסמים המצוינים בדו"ח היה: "היעדר גוף משרדי מתכלל ומנהל של פעולות החינוך לדמוקרטיה, חיים משותפים ומניעת גזענות, היעדר גוף משרדי שיקבע מדיניות, יעקוב אחר מימוש המדיניות, יכריע במחלוקות ויקבע החלטות תקציביות". המטה הוסיף: "ריבוי שותפים בתוך המשרד העוסקים בנושא ללא תיאום; ריבוי גופים ועמותות העוסקים בנושא; בתי ספר העוסקים בחיים משותפים ללא בדיקת יעילות הפעולות; הגוף המתכלל יידרש לתכלל גם את העבודה עם גופים ועמותות חוץ משרדיות". חסמים נוספים המצוינים בדו"ח: היעדר קיומה של הנחיה משרדית באמצעות

1 בנבנית, ר' ופרידמן, ט' (עורכים) (2020). טיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך - סיכום עבודתה של ועדת המומחים, תמונת מצב והמלצות. ירושלים: יזמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

חוזר מנכ"ל; מחסור בכלי מדידה המאפשר מיפוי מוכנות בית ספר לחיים משותפים וקרבה; גילויי אלימות מילולית חמורה של גזענות שאינם מדווחים באופן עקבי וסדיר; והיעדר הכשרות בתחום לעובדי הוראה. אחת ההמלצות מתוך דו"ח המבקר הייתה: "הקמת ועדת היגוי עליונה בראשות מנכ"ל המשרד, שיטמש גם פורום לקבלת החלטות מנהליות. בפורום זה יהיו גם נציגי הרשויות."

לקראת סוף 2021, עם הגדרת נושא החיים בשותפות כיעד מרכזי במשרד החינוך, פנו היחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות במשרד המשפטים ואגף ממשלה וחברה במשרד ראש הממשלה למשרד החינוך, בהצעה לכונן ועדה שתושיב סביב השולחן את כלל הגורמים הרלוונטיים, מתוך המשרד ומחוצה לו, שיש להם הניסיון, המומחיות והעניין לגבש המלצות אופרטיביות לקידום חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות. המודל המוצע התבסס על ניסיון של שתי ועדות ממשלתיות² שהיו מודל הן להכרה בקיומה של גזענות, ובצורך להתמודד איתה ברמת ממשלה, הן לשיתופי פעולה בין מגזריים שמטרתם לגבש מענים מיטביים לתופעה מורכבת וקשה זו. מעניין כי הפנייה לכונן ועדה הגיעה לאחר קבלת החלטה משרדית להקים ועדה בנושא, כאחד מהנושאים בקדימות שהציבה שרת החינוך..

בינואר 2022 הוקמה על ידי שרת החינוך, ד"ר יפעת שאשא-ביטון, ועדת היגוי משרדית לקידום חיים בשותפות במדינת ישראל. [כתב המינוי](#) לוועדה נשלח בחתימתה של מנכ"לית המשרד, גב' דלית שטאובר. הוועדה פעלה בראשותו של מר אבי גנון, המשנה למנכ"לית משרד החינוך, ובניהולה של ד"ר שרה זילברשטרום. אנשי הוועדה כללו נציגות מאגפים שונים במשרד החינוך בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, נציגות של הקבוצות השונות בחברה הישראלית, נציגות הורים ותלמידים, נציגי רשויות, נציגי אקדמיה, נציגי ארגוני הורים ומורים וכן נציגות של החברה האזרחית העוסקים בחינוך נגד גזענות וחינוך לחיים בשותפות. ד"ר גליה בונה, מנהלת תחום בכירה ביחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות, וד"ר עינת רונן, ראש תחום שותפויות רב מגזריות במשרד ראש הממשלה, הוזמנו לשמש כיועצות בהובלת הוועדה, לצד ארז בוקובזה, היועץ האסטרטגי של הוועדה. ועדת ההיגוי פעלה במשך שבעה חודשים, ומסמך זה מפרט את מסקנותיה והמלצותיה.

2 בשנת 2016 הוקם צוות בין-משרדי למיגור גזענות נגד יוצאי אתיופיה, בראשותה של מנכ"לית משרד המשפטים דאז, עו"ד אמי פלמור, שכללה נציגות של כלל משרדי הממשלה ושל חברה אזרחית. גובשו 53 המלצות, שהתקבלו בהחלטות ממשלה מספר 1958 באוגוסט 2016 ו-2254 בדצמבר 2016. בשנת 2018, הוקמה ועדה דומה במשרד הבריאות: הוועדה המתכללת בנושא גזענות, אפליה והדרה במערכת הבריאות, בראשותו של המשנה למנכ"ל דאז, פרופ' איתמר גרוטו, וכללה נציגות של בכירים בתוך מערכת הבריאות, לצד נציגות של חברה אזרחית שעוסקת בסוגיה זו.

המתודולוגיה

כינון צוותי עבודה

עם ההחלטה על הקמת ועדת ההיגוי הוקמו במסגרתה שלושה צוותים: צוות מיפוי ואפיון, צוות חיים בשותפות, וצוות מיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות. הרציונל של החלוקה לצוותים היה לוודא שכל אחד מהנושאים יקבל את תשומת הלב והמיקוד הראויים: מיפוי של תמונת המצב וחסמים, כשתית לבחינת המלצות; וגיבוש המלצות בשני תחומים מקבילים ומשלימים - מיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות וחינוך לחיים בשותפות. לכל אחד מהצוותים מונה בכיר מתוך משרד החינוך לראש צוות, לצד גורמים בכירים נוספים שסייעו בהובלת הצוות. בראש צוות המיפוי סמנכ"ל ומנהל מינהל עובדי הוראה, איל רם; בראש צוות חיים בשותפות ראש המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים, דנה פרידמן וראש מינהל חברה ונוער, חגי גרוס; בראש צוות מיגור גזענות סגנית המינהל הפדגוגי, אתי סאסי והממונה המשרדי למניעת גזענות, עו"ד איל רם.

במקביל הוקם צוות מוביל מצומצם בניהולה של ד"ר שרה זילברשטרם, שכלל גורמים המייצגים מינהלים שונים במשרד החינוך (דנה פרידמן, מיכל נמני, רונית דגן, עו"ד איל רם, לילך אפלטון, מיטל לויט ועדי יהלומי) ואת היועצים המלווים לוועדה (ארז בוקובזה, יועץ תכנון ואסטרטגיה, ד"ר גליה בונה ממשרד המשפטים וד"ר עינת רונן ממשרד ראש הממשלה). הצוות המוביל גיבש את מטרות הוועדה ואת מתודולוגיית העבודה, והוביל את המשימות השונות של הוועדה, בכללן פעולות בהקמת הוועדה, תכנון המפגשים שלה, יישום מהלכי שיתוף ציבור תומכים לוועדה, גיבוש המלצות ביניים ומעקב אחר יישומן, והובלת תהליך כתיבת המסמך המסכם. הצוות המוביל התכנס בקביעות אחת לשבוע.

משימתה הראשונה של ועדת ההיגוי הייתה בחירת הגורמים השונים אשר ייקחו חלק בעבודת הוועדה. האתגר היה לגבש נבחרת אנשים בהיקף משמעותי אך לא גדול מדי (גודל אפקטיבי), המשקפים מצד אחד את הגיוון בחברה בישראל ומצד שני אנשי מקצועי שמכירים היטב את תחומי התוכן ואת עבודת משרד החינוך. בוצע תהליך מחושב, שכלל הגדרת קריטריונים ענייניים לבחירת הגורמים הרלוונטיים להרכב הוועדה.

במקביל הוגדרו אבני דרך לתהליך העבודה המבוססים על מתודולוגיה סטנדרטית לגיבוש תוכנית אסטרטגית ארוכת טווח:

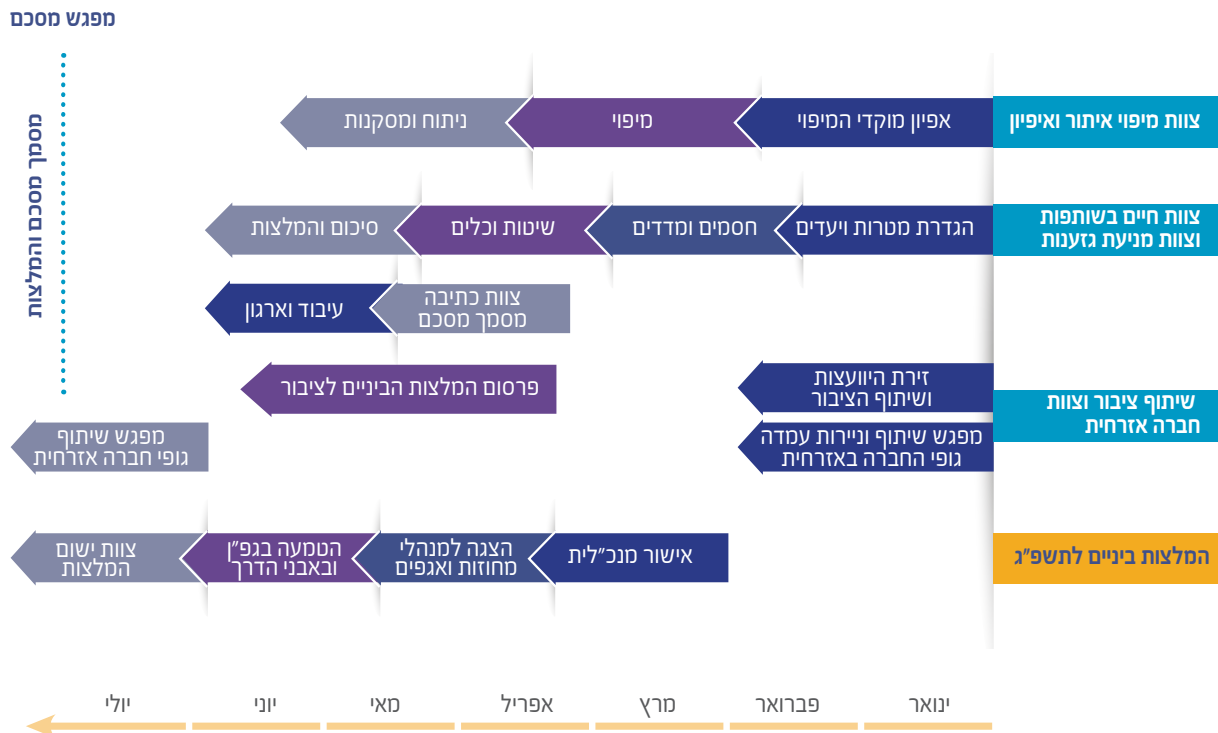
1. **גיבוש המטרות והיעדים** - לאן אנחנו רוצים להגיע?
2. **החסמים** - מה מונע מאיתנו להגיע ליעדים שהצבנו?
3. **המלצות** - שאם ימומשו, נוכל להגיע למטרות והיעדים שהוצבו.

חזרה לתוכן העניינים

צוות המיפוי חולק לתתי צוותים, שכל אחד מהם התרכז בהיבט אחר של המיפוי. הועברו שאלוני מיפוי למנהלי מחלקות חינוך ברשויות המקומיות, מנהלי מוסדות חינוך, מוסדות הכשרה להוראה ומרכזי פסג"ה. כמו כן, מופו מסמכי מדיניות ותוכניות חינוכיות מתוך משרד החינוך, בדגש על יחידות המטה והמחוזות. בנוסף, נאספו מחקרים רלוונטיים ועדכניים להעשרת הנתונים והבנה טובה יותר של המצב. לבסוף כל אחד מתתי הצוותים שלח את התובנות וההמלצות שגיבש.

הצוותים של חיים בשותפות וחינוך נגד גזענות חולקו לתת-צוותים על פי שכבות הגיל (הגיל הרך, יסודי, על-יסודי ופרחי הוראה), מתוך הנחה שלכל שכבת גיל יידרשו המלצות ייחודיות לה. את הפרקים המקוריים שכתבו כל אחד מן הצוותים, ניתן למצוא בדף הוועדה באתר משרד החינוך.

לו"ז עבודת הוועדה

חזרה לתוכן העניינים

אחת מהנחות העבודה של הוועדה הייתה שהשותפות של החברה האזרחית והציבור הרחב היא קריטית להצלחת עבודת הוועדה. זאת משום שבחברה האזרחית נצבר ידע וניסיון רב בתחומי הפעולה של הוועדה, וכן לציבור הרחב יש תובנות, רעיונות והצעות שיכולים לשפר ולדייק את ההמלצות שיתגבשו. לשם כך הוחלט על הפעולות הבאות:

שיתוף ארגוני חברה אזרחית

ארגוני החברה האזרחית שעוסקים בנושאי ועדת ההיגוי הוזמנו לקחת חלק בתהליך. בתחילת התהליך התקיים מפגש שיתוף שאליו הוזמנו כלל ארגוני החברה האזרחית ובו הוצגו להם מטרות הוועדה. במפגש זה השתתפו 270 אנשים, והתובנות ממנו נאספו ונשלחו לכלל חברי הוועדה, כמשאב לעבודתה. במקביל, 178 ארגונים השיבו לקול הקורא להשתתפות בעבודת הוועדה. מתוכם נבחרו 30 ארגונים, על בסיס תבחינים שנקבעו מראש, לקחת חלק פעיל בעבודת ועדת ההיגוי. כלל הארגונים הוזמנו לשלוח ניירות עמדה המבוססים על מטרות הוועדה. ניירות עמדה אלו עובדו, ועיקרי המסקנות שלהם הועברו לראשי הצוותים וחברי הוועדה. כמו כן כלל הניירות פורסמו בדף הוועדה באתר משרד החינוך.

שיתוף ציבור

מתוך הבנה שהציבור הוא השותף המרכזי בבנייה של חיים בשותפות, הועלה הצורך לשתף את הציבור בעבודת הוועדה ולקבל ממנו רשמים, הצעות ורעיונות. לצורך כך יצרה הוועדה קשר עם אגף אסטרטגיה במשרד החינוך, המשתף פעולה עם חברת 'תובנות', המומחית בקיום תהליכי שיתוף ציבור נרחבים.

צוות ההיגוי ניסח שאלה לציבור: "מה לדעתך נכון לעשות במערכת החינוך כדי לעודד 'חיים בשותפות'?" השאלה נשלחה לכלל ההורים במערכת החינוך, עובדי משרד החינוך ומערכת החינוך, תלמידי י"א וי"ב, ולכלל המשתתפים במפגש שיתוף ארגוני החברה האזרחית המתואר לעיל. כמו כן הקישור למענה לשאלה הופץ ברשתות החברתיות של המשרד ובאתר משרד החינוך. אל הקישור נכנסו למעלה מ-65,000 איש, ומתוכם השיבו 9,669. לאחר קבלת התשובות בוצע תהליך עיבוד שלהן. מתוך תשובות הציבור לשאלה חולצו ארבע תובנות מרכזיות, המופיעות בעמוד הבא.

ארבע תובנות מרכזיות שעלו מתשובות של 9,669 משיבים בתהליך "שיתוף ציבור", בו השתתפו למעלה מ-60,000 איש

1		שותפות תצמח מתוך היכרות בין אוכלוסיות תשובה לדוגמא: שיתופי פעולה משמעותיים בין מוסדות חינוך ומוסדות הכשרה חילוניים ודתיים, ערביים ויהודים וכו', יצירו לקדם זאת. לדוגמא סדרת ביקורים, טיולים וסיורים, חילופי מורים, הכשרות מורים משותפת, התנדבויות, ארוחות חב ומחברות ספורט משותפת.
2		שותפות תצמח מתוך חינוך לקבלת האחר, כבוד הדדי ושוויון תשובה לדוגמא: גיבוש שפה ערכית משותפת תאפשר לדון בפתיחות, לקבל ולכבד נרטיבים, תרבויות ומנהגים של כל קבוצה במרקם החיים הישראלי, חינוך לשותפות מחייב קודם כל דוגמא אישית של הצוות החינוכי.
3		שותפות תצמח מתוך שפה משותפת תשובה לדוגמא: שותפות תצמח מתוך שפה משותפת. היכולת של כלל האוכלוסיות לדבר בצורה דבורה את שתי השפות הרשמיות בישראל (עברית וערבית), תהווה קפיצת מדרגה משמעותית ביכולת לנהל חיים בשותפות.
4		חיים משותפים מחייבים זהות פנימית מגובשת תשובה לדוגמא: נדרש תחילה לשמור, לחבק ולהשקיע בזהות של כל ציבור בנפרד, תוך הימנעות מהניסיון לטשטש זהויות, ומתוך כל יתאפשר לעמוד לכבד את יתר הקבוצות במדינה.

התובנות מופיעות בדף [שיתוף ציבור](#).

המלצות לשנת הלימודים תשפ"ג

כחלק מעבודת הוועדה, הוחלט להגיש "המלצות מהירות" כבר במרץ-אפריל 2022, אשר ישפיעו באופן מיידי על שנת הלימודים תשפ"ג. המלצות אלו אומצו על ידי שרת החינוך ומנכ"לית המשרד והן הבסיס לתוכנית העבודה של משרד החינוך בנושא "חיים בשותפות" לשנת הלימודים תשפ"ג. המלצות המהירות כללו המלצות בתחום המדיניות המשרדית, המלצות בתחום המנגנונים המשרדיים והמלצות בתחום הפעולות הנדרשות במערכת החינוך. את [המלצות הביניים שאושרו על ידי מנכ"לית משרד החינוך](#) ניתן למצוא בדף הוועדה.

בין המלצות שהתקבלו: הכנסת נושא 'חיים בשותפות' למסמך '[אבני דרך תשפ"ג](#)', הכנת חוזר מנכ"ל בנושא חיים בשותפות, הגדרת תת סל 'חיים בשותפות' במערכת גפ"ן עם תקצוב בצדו,

חזרה לתוכן העניינים

הטמעת 'מדד השותפות' בתהליכי מדידה והערכה מחייבים, מיסוד שבוע שיא בנושא 'חיים בשותפות ומניעת גזענות'. הטמעת הנושא במנגנונים קיימים, כגון: תוכניות העבודה המחוזיות, ימי היערכות והכשרה, שעות מעורבות חברתית, שולחנות עגולים בשיתוף חברה אזרחית, פרמטרים בפרס חינוך, פעילות נוער ברשויות, עבודת שורשים, מטלות ביצוע, עבודות חקר, תחרויות דיבייט, מסלול בקרן לעידוד יוזמות, סל תרבות, ספרים מומלצים ושיר של יום. המשך גיוון חדרי מורים, פרויקט חילופי מורים, תהליכי פיתוח מקצועי, אימון בתרחישים במרכזי סימולציה, הטמעת המתווה בהכשרת מורים והרחבת למידה משותפת של סטודנטים. המלצה למחוזות להרחיב מהלכים של בתי ספר תאומים/צבר מוסדות, קידום יזמות עם גופים עסקיים לחיבור בין בתי ספר במהלך חיים בשותפות, תכנון קמפיין תקשורת, תוך איגום משאבים עם משרדים רלוונטיים נוספים. הרחבת פעילות הלימוד המשותף והרחבת פעילות המפגשים במינהל חברה ונוער. הרחבת הפעילות בהוראת השפה הערבית והעברית. בחינה מחודשת של ההצעה להרחיב את הפעילות בתרבות יהודית ישראלית. בחינת ההצעה להכנסת בובות פרסונה בגני הילדים. שילוב תכנים רלוונטיים בתחום 'חיים בשותפות' לרכזים החברתיים ולמחנכים על ידי מינהל חברה ונוער, בנוסף להכשרת בעלי התפקידים בחינוך החברתי קהילתי.

עקרונות העבודה

עקרונות העבודה שהוגדרו לוועדה בכתב המינוי:

1. פיתוח תפיסה משרדית מחייבת, הכוללת עיגון בחוזר מנכ"ל והנחיות ברורות.
2. מתן מענה לליקויים שהועלו בדו"ח מבקר המדינה בנושא.
3. מיקוד בפעולות ארוכות טווח במטה המשרד, צוותי החינוך, תלמידים וקשרי ממשלה ומגזר שלישי.
4. התבססות על הידע שנצבר במטה לחינוך אזרחי ובהמלצות הצוות לאחר מבצע 'שומר החומות'.
5. התייחסות לרצף החינוכי - חינוך בגיל הרך, חינוך יסודי, חינוך על-יסודי וסטודנטים.
6. התייחסות לרצף החינוכי - חינוך פורמלי וחינוך חברתי-קהילתי.
7. דגש על מרכזיות צוותי החינוך וההוראה בהובלת תהליכי שינוי בשגרה ובזמן משבר.
8. שיתוף ארגוני חברה אזרחית הפועלים בתחום החינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות.
9. עבודה שוטפת ומסונכרנת עם כל הגורמים במשרד, לרבות דוברות ופרסום.

במהלך עבודת הוועדה התגבשו והודגשו עקרונות נוספים:

1. ארבעה המוקדים

במהלך עבודת הוועדה, פעמים רבות עלתה השאלה באילו סוגיות ומיקודים היא עוסקת. שוב ושוב הובהר שהוועדה רואה ב"חיים בשותפות" מושג שכולל בתוכו את כל קבוצות הזהות החיות בישראל, והיא מבקשת להנחיל תפיסה שתיושם לגבי כלל האתגרים, המתחים והקונפליקטים המתקיימים בו. על מנת להבהיר את התפיסה הזו, הוועדה ניסחה ארבעה מוקדים לעבודתה:

- **מוקד חברתי** העוסק במתחים ובאתגרים על רקע מעמד כלכלי-חברתי, אי שוויון ויחסי כוח, בכללם סוגיות של פריפריה חברתית וגיאוגרפית;
- **מוקד לאומי** העוסק במתחים ובאתגרים בין יהודים וערבים;
- **מוקד דתי** העוסק במתחים ובאתגרים בין אוכלוסיות בעלות רקע דתי שונה: בחברה היהודית - חילונים, מסורתיים, דתיים לאומיים וחרדים; בחברה דוברת ערבית - מוסלמים, נוצרים, דרוזים, צ'רקסים, זרמים וקבוצות בעלות מידות שונות של זיקה לדת.
- **מוקד תרבותי** העוסק במתחים ובאתגרים בין אוכלוסיות בעלות רקע תרבותי-אתני שונה, כגון בני עדות וקהילות שונות, עולים חדשים, ובכללן גם תופעות של גזענות על רקע צבע עור.

2. תפיסה כוללנית ושיתופית

'חיים בשותפות' הוא מהלך עמוק, נרחב ויסודי של שינוי תרבותי וארגוני ואימוץ של דרך חיים. נושא זה אינו נחלתו של גוף אחד בתוך משרד החינוך, אלא דרך חיים מערכתית שצריכה לשלב את כל הגורמים במטה המשרד, כגון: מזכירות פדגוגית, מינהל פדגוגי, מינהל עובדי הוראה, אגף אסטרטגיה, מינהל חברה ונוער, והמדען הראשי, לצד כלל הגורמים בשדה: מנהלי מחוזות, מפקחים, מנהלי מחלקות חינוך, מנהלי מוסדות חינוך, צוותי חינוך וגורמים מקצועיים נוספים. דרך חיים זו צריכה לחצות את כל ההיררכיה של המערכת - החל מהגדרות ערכיות של מטרות החינוך ודמות הבוגר, דרך מדיניות השרה והמנכ"לית, הכשרת מנהלים וצוותי חינוך, התנהלות המטה, המחוזות, המפקחים, המנהלים, חדרי המורים, גנים, ארגוני נוער ותנועות הנוער ועד לכל אחד מאנשי הצוות במפגש שלהם עם כל תלמיד והורה. כדי שתפיסה זו תחלחל לכל מערכת החינוך, חשוב שתהליכי קביעת

המדיניות ואופני יישומה יהיו תהליכים המשתפים ומשקפים את מגוון בעלי העניין - הן ברמה הלאומית, הן ברמה המקומית.

3. מרכזיות צוותי החינוך

יש כיום הסכמה גורפת על מרכזיותם של צוותי החינוך וההוראה, בהנחלת ערכים ופרקטיקות של חיים בשותפות וחינוך נגד גזענות. להתנהגות מנהלי בתי הספר והצוותים החינוכיים ולאופן התייחסותם לשותפות, לשונות ולתופעות של גזענות יש השפעה מכרעת על התפיסות, על האקלים החינוכי ועל תרבות השיח של התלמידים. על כן יש צורך להשקיע בהבניית תפיסה של "חיים בשותפות" בקרב צוותי החינוך, כולל הצוותים האדמיניסטרטיביים, ובפיתוח הידע והמיומנויות שלהם בנושא, כך שיוכלו לשמש מודל ולפתח מסוגלות להתמודד עם המורכבויות שעולות. כמו כן, למנהלים יש תפקיד משמעותי כמנהיגי בתי הספר בקביעת מדיניות, וביכולתם לחבור לבתי ספר שונים מהם בקיום פעילויות משותפות.

4. התאמה לשלב ההתפתחותי

חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות צריכים להיות מוטמעים מגיל הגן ועד י"ב, באופן מותאם לשלב ההתפתחותי בכל גיל במערכת החינוך, וגם לאחר מכן, בהשכלה הגבוהה. על אנשי החינוך להיות מודעים למשמעויות של השלבים ההתפתחותיים השונים ולהתאים את הפעולות וההתייחסות לגיל הילדים. פירוט לגבי ההתאמות הגילאיות בהקשר של חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות ניתן למצוא [בנספחים](#).

5. התייחסות לזרמי החינוך ושונות בתוך המערכת

מערכת החינוך בישראל מפוצלת לארבעה זרמים נפרדים: החינוך הממלכתי (יהודי-חילוני), החינוך הממלכתי-דתי, החינוך הערבי והחינוך החרדי. לעיתים קרובות, תלמידי זרם אחד אינם מכירים תלמידים מזרמים אחרים ואינם נחשפים כלל לעולמם.

סוגיית הזרמים במערכת החינוך היא סוגיה רגישה, שעלתה בדיונים רבים של הוועדה. הסכנות בדגש על החסמים שקשורים לזרמי החינוך הן: ראשית, ההכללה, כאילו כל מוסדות החינוך בכל זרם דומים הם בגישתם לנושא, וכמובן שלא כך הדבר; שנית, הפניית הזרקור לסוגיית הזרמים עלולה להסיט את מבטנו מחסמים נוספים שאינם נוגעים לסוגיה זו.

עם זאת, התעלמות מסוגיה זו עלולה לשמר אותה כחסם. יש צורך ברתימה של כלל הזרמים והמוסדות להשגות המטרות המשותפות לכולם. לצורך כך, יש לדון באומץ בתפיסות העולם

חזרה לתוכן העניינים

השונות, ובחששות של הקבוצות השונות ממהלכים המקדמים חיים בשותפות, ולמצוא יחד פתרונות על מנת לייצר תנועה של כולם.

כלל הזרמים מחויבים למטרות משרד החינוך וליעדיו, ובכללם גם מטרות בתחום החינוך לחיים בשותפות ובחינוך נגד גזענות. בעוד על כל זרמי החינוך לחנך נגד גזענות באופן חד משמעי ובלתי מתפשר, החינוך לחיים בשותפות, ובייחוד אופן ההיכרות בין הקבוצות, צריך להיעשות בהתאמה ובזיקה לקבוצות השונות.

בנושא חינוך נגד גזענות, אנשי חינוך מכל הזרמים צריכים לקבל כלים להתמודדות עם התבטאויות והתנהגויות גזעניות של ילדים ותלמידים; עמדה נחרצת זו נגזרת הן מזהותה היהודית של המדינה הן מזהותה הדמוקרטית. בנושא זה לא צריכה להיות שום גמישות או התאמה.

יחד זאת, היכרות בין קבוצות, ובייחוד היכרות המבוססת על מגע ישיר, היא עניין מורכב ורגיש יותר לחלק מן הקבוצות, ועל כן נדרשות התאמות בפרקטיקה, במטרה להוביל לאפשרות לכלל הזרמים לנוע ולהתקדם לקראת חיים בשותפות ולהשגת המטרות באופן מלא.

6. הערכה ומדידה

קיימת הסכמה רחבה לגבי החשיבות של הערכה ומדידה כחלק מהמאמצים לקידום 'חיים בשותפות'. פיתוח **מדד השותפות** והטמעתו במערכת החינוך ככלי פנימי לאבחון ולהערכה יסייעו בתהליכי הערכה ומשוב כדי לקדם את יכולתם של בתי ספר לזהות את תמונת המצב הקיימת ביחס למטרות והיעדים הנדרשים, לבנות תוכניות עבודה בהתאם ולהעריך את מימוש המטרות והיעדים.

מטרות 'חיים בשותפות'

1. הטמעת ערכים של צדק, שוויון, סובלנות וכבוד לכל אדם באשר הוא, במרחב החינוכי.
2. פיתוח תפיסת הזהות העצמית וערכי מורשת וחיזוקם, לצד מתן ייצוג לכלל הקבוצות בחברה בישראל.
3. קידום תחושת השייכות והאחריות למרחב החיים המשותף, תוך איתור וטיפול מכנים משותפים ותפיסת עתיד משותף.
4. קידום תפיסת המגוון כנכס תרבותי וחברתי, לצד הכרה בריבוי זהויות ובהצטלבויות שקיימות בקרב כל פרט וכל קבוצה.
5. חיזוק סולידריות חברתית והפחתת הניכור והחשש בין הקבוצות השונות בחברה בישראל. טיפוח אמפתיה, אמון ורצון להכיר, מתוך פתיחות וסקרנות כלפי האחר.
6. מיגור גזענות במערכת החינוך ובחברה, באמצעות הכרה בתופעת הגזענות על מופעיה הגלויים והסמויים, יצירת שפה ומרחב לשיח מאפשר בנושא, ומתן כלים לזיהוי ולטיפול בו.
7. מתן הזדמנות, יחס ותחושת ערך שווים לכלל באי מערכת החינוך, תוך שימת לב לצרכים הייחודיים של כל קבוצה ולחסמים השונים העומדים בפניה.
8. אנשי החינוך יראו בחינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות חלק מרכזי מתפקידם, ויהיו בעלי תחושת מסוגלות, מיומנויות וכלים מעשיים למילוי תפקיד זה.

המשגות

תשתית

יעדי ועדת 'חיים בשותפות' מעוגנים היטב בחקיקה, באמנות בינלאומיות ובדו"חות שפורסמו במשך השנים. מדינת ישראל היהודית והדמוקרטית פועלת מכוח מגילת העצמאות ומחויבת בין היתר לקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין ולהבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות. עקרונות אלו עוגנו תחת חוק-יסוד כבוד האדם וחירותו, אשר מושתת על ההכרה בערך האדם, קדושת חייו והיותו בן-חורין.

בשנת 1966 חתמה ישראל על אמנת האו"ם בדבר ביעור כל הצורות של אפליה גזעית. באמנה זו המונח "גזע" כולל גם קבוצות אתניות או לאומיות ועוסק במנגנונים המבטיחים כי לא תהיה אפליה של בני קבוצות גזעיות, אתניות או לאומיות שהן בדרך כלל קבוצות מיעוט. סעיף מיוחד

באמנה מחייב את המדינות לפעול בתחום החינוך על מנת להילחם באפליה גזעית ולקדם הבנה, סובלנות וידידות בין קבוצות אתניות ולאומיות במדינה.

מערכת החינוך פועלת מכוח חוק חינוך ממלכתי תשי"ג-1953. מכוח חוק זה, למערכת החינוך תפקיד משמעותי בקידום אחריות משותפת ולכידות חברתית. סעיפים רבים מחוק זה, ותיקוניו משנת 2000, 2003 ו-2018 מהווים תשתית חוקית לחינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות. סעיפים אלה כוללים:

- **סעיף 1** - לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל, המכבד את הוריו ואת משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו;
- **סעיף 2** - להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת, וכן לחנך לחתירה לשלום ולסובלנות ביחסים בין בני אדם ובין עמים;
- **סעיף 7** - לחזק את כוח השיפוט והביקורת, לטפח סקרנות אינטלקטואלית, מחשבה עצמאית ויוזמה, ולפתח מודעות וערנות לתמורות ולחידושים;
- **סעיף 8** - להעניק שוויון הזדמנויות לכל ילד וילדה, לאפשר להם להתפתח על פי דרכם וליצור אווירה המעודדת את השונה והתומכת בו;
- **סעיף 9** - לטפח מעורבות בחיי החברה בישראל, נכונות לקבל תפקידים ולמלאם מתוך מסירות ואחריות, רצון לעזרה הדדית, תרומה לקהילה, התנדבות וחתירה לצדק חברתי במדינת ישראל;
- **סעיף 11** - להכיר את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסייה הערבית ושל קבוצות אוכלוסייה אחרות במדינת ישראל ולהכיר בזכויות השוות של כל אזרחי ישראל.

חוק זכויות התלמיד התשס"א-2000 נועד לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי ועל ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים כמוגדר בחוק לימוד חובה התש"ט-1949, בחוק חינוך ממלכתי תשי"ג-1953, בחוק חינוך מיוחד התשמ"ח-1988 ובכל דין אחר, ולעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך.

לאור מטרות החינוך המעוגנות בחוקים אלו יש להתייחס ל"חינוך לחיים בשותפות ולחינוך נגד גזענות" כנגזרת טבעית של מטרות החינוך בישראל.

חזרה לתוכן העניינים

בשנת 1999 אומץ דו"ח ועדת קרמניצר על חינוך לאזרחות. בעקבות הדו"ח הקים משרד החינוך את המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים, שהופקד על יישום המלצות הדו"ח לשם התוויית מדיניות מערכתית, על כל הזרמים ולאורך הרצף החינוכי, הנוגעת לחינוך האזרחי ולחינוך לדמוקרטיה ולחיים משותפים.

דו"ח מבקר המדינה על חינוך לחיים משותפים ומניעת גזענות משנת 2016 מלמד כי "המדינה אינה עושה שימוש מושכל ומספק במערכת החינוך על מנת ליצור גשרים בין חלקי החברה" (דו"ח מבקר המדינה, 2016, עמ' 9), ובאשר להנהלות משרד החינוך לאורך השנים מצוין הדו"ח כי הן "נמנעו מלנקוט את מכלול הצעדים הדרושים ליצירת תשתית ארגונית, תקציבית, אופרטיבית ופדגוגית מספיקה לעשייה מערכתית אפקטיבית וארוכת טווח למניעת גזענות בקרב תלמידים. בנסיבות אלה, הנושא עולה לסדר היום של משרד החינוך באופן אקראי ונקודתי, ורק בעקבות גילויי גזענות קיצוניים ואלימים ובימי שיא שנתיים" (דוח מבקר המדינה, 2016, עמוד 90). בדו"ח ביקורת המעקב של מבקר המדינה משנת 2021 נכתב כי מרבית הפרמטרים אשר נבדקו תוקנו במידה מועטה/חלקית וכי "נדרש שיפור ניכר ליצירת התשתית החינוכית למתן מענה לאתגרים מורכבים אלה. מומלץ כי משרד החינוך יוסיף ויפעל לקידום התמודדות מערכתית עם תופעת הגזענות ויקדם חינוך לחיים משותפים, מתוך העברת מסר לכל הזרמים במערכת החינוך - הן לתלמידים והן למורים לאורך כל הרצף החינוכי - לגבי החשיבות הראשונה במעלה של הנושא. מומלץ כי המשרד ישלב את הנושא באופן מובנה בתכני הלימוד ובפעילויות של כלל התלמידים, בכלי ההערכה והמדידה של בתי הספר ובתוכניות להכשרת מורים" (דו"ח ביקורת שנתית, מבקר המדינה, 2021, עמוד 12).

חיים בשותפות

החינוך לחיים בשותפות הוא תחום דעת הכולל ערכים, מיומנויות וידע, שמטרתם היכרות עם מגוון הזהויות בחברה בישראל והבנת המשמעות של חיים במרחב משותף. חינוך זה מתייחס למעגלי הזהות האישיים ולתחושת השייכות לקבוצות, לחברה ולמדינה. החינוך לחיים בשותפות מקדם את ההכרה והדיון סביב היחסים בין הקבוצות השונות בישראל, הצורך בשמירה על זהויות ייחודיות והשייכות לזהות משותפת. נקודת המוצא היא כי הטוב המשותף מוגדר ונתפס באופן שונה על ידי כל אחת מהקבוצות, ועל כן יש צורך להכיר את נקודות המבט השונות, לפתח קשב וסובלנות כלפיהן וללמוד לקבל ולהתמודד עם שונות ומורכבות ואף לראות ערך חיובי במגוון.

החינוך לחיים בשותפות אינו מתקיים בוואקום. הוא מושפע מתהליכים אידיאולוגיים, חברתיים, תרבותיים ופוליטיים המתרחשים בחברה בישראל, ולכן הוא מזמן התייחסות למקורות, לאקטואליה, לתרבות השיח ולהכרה בערכו של כל אדם באשר הוא בלי קשר לדעותיו ומוצאו.

על בסיס הגדרה זו, הרכיבים הנדרשים לחינוך לחיים בשותפות, הם:

- חיזוק הזהות העצמית
- חשיפה והיכרות של הקבוצות השונות בחברה בישראל
- תפיסת המגוון כערך חיובי
- עבודה לגבי המתח בין זהות ייחודית לבין זהות משותפת
- פיתוח מיומנויות הקשבה ושיח

התייחסות לחלק מן הרכיבים תוך התעלמות מהרכיבים האחרים לא תשיג את המטרה של חיים בשותפות ולא תהיה בעלת השפעה רחבה.

קיימות פרקטיקות שונות לעבודה עם רכיבים אלו. תאוריה דומיננטית בהקשר זה היא תאוריית המגע, שהחלה להתפתח בשנות החמישים של המאה העשרים. על פי תיאוריה זו, מפגש ישיר בין קבוצות זהות מסייע בהפחתת דעות קדומות, חרדה וסטיגמות ומקדם אמון ושיתוף פעולה. תאוריית המגע כוללת מספר גישות פדגוגיות, וביניהן גישות שמדגישות את המשותף, גישות שמבקשות לשים במרכז את השונות ולהתמודד עם הקונפליקטים, גישות שמנסות ליצור שיתוף פעולה סביב פרויקט משותף וגישות שמבקשות לחבר דרך שיתוף סיפורים אישיים ונרטיבים קולקטיביים. יש לציין כי תאוריית המגע אומנם נמצאה במחקרים רבים כאפקטיבית בהפחתת דעות קדומות וקידום תפיסות סובלניות בין קבוצות שונות, אך מדובר בגישה אחת מיני רבות. ישנם כלים חינוכיים נוספים הפועלים ללא מגע ישיר או על בסיס מגע עקיף, אשר בכוחם להקנות ידע ומיומנויות חשובים ורלוונטיים לקידום חיים בשותפות.

היעדר היכרות הדדית בין הקבוצות השונות בחברה מוביל לריחוק ולזרות, וכתוצאה מכך מתפתחות דעות קדומות ועמדות גזעניות, חששות ופחדים מתעצמים, ועוינות ותחרות נוצרות בין הקבוצות והמגזרים. לפיצול זה יש השלכות הרות גורל על הסולידריות החברתית והאזרחית במדינת ישראל ועל תודעת השותפות והאחריות לקיומה ולרווחת תושביה. יש בכך פגיעה במרקם החיים המשותף, בחוסנה של החברה הישראלית ובלכידותה. למערכת החינוך תפקיד מרכזי בהתמודדות עם אתגרים אלו. המינוח "חיים בשותפות" טומן בחובו קריאה לאקטיביות: קריאה להיות במצב של שותפות ולא בהמתנה שזה יקרה מאליו, או בהשלמה עם מצב קיים.

מניעה, מיגור וחינוך נגד גזענות

גזענות היא פגיעה בכבוד, בזכויות ובהזדמנויות על בסיס שיוך קבוצתי. הגזענות מבוססת על תפיסה של עליונות ביולוגית או תרבותית, המוטמעת במוסדות החברה והמדינה, בנורמות החברתיות ובתרבות.³ להלן הגדרות של המושגים "אפליה" ו"דעות קדומות", שפעמים רבות נלווים למושג "גזענות":

- **אפליה:** הבדלה בין קבוצות, קטגוריות חברתיות או פרטים, המעניקה יתרונות או חסרונות יחסיים לקבוצה או לפרט, מבלי שתהיה הצדקה עניינית לכך. "גזענות" ו"אפליה" הם שני מונחים שלפעמים קיימת ביניהם חפיפה ולפעמים מתארים פעולות שונות: אפליה יכולה להתקיים על בסיס גזעני, אבל גם על בסיס קטגוריות נוספות כגון מגדר, גיל, השקפה, מעמד אישי ועוד. כמו כן, גזענות יכולה לבוא לידי ביטוי באפליה אבל גם באופנים נוספים כגון התבטאויות, אלימות, מיקרו-אגרסיות, ייצוג סטראוטיפי ועוד.⁴
- **דעה קדומה:** דעה שאנו מגבשים על אדם או קבוצה לפני (קודם) שהכרנו אותם, בהתבסס על השיוך הקבוצתי שלהם. פעמים רבות דעות קדומות מתגבשות דרך ייצוג סטראוטיפי שאליו אנו נחשפים בתרבות, בחינוך, במדיה, בתקשורת, בשיח יום יומי וכד'. לרוב, דעה קדומה היא שלילית, אינה מבוססת על עובדות, ופעמים רבות היא מביאה לידי גזענות.⁵

מיגור, מניעה וחינוך נגד גזענות

אמנת האו"ם לביעור כל צורות אפליה גזעית שישאל חתומה עליה, מציעה שילוב של שלושה מנגנונים מרכזיים למיגור תופעת הגזענות: מניעה, הגנה וענישה. בהקשר החינוכי, שבו יש רצון להוביל תהליכי עומק ולהביא להבנה והפנמה של ערכים, ענישה אינה בהכרח הדרך הנכונה לכך. על כן התגבש תחום ידע מקצועי בשם "חינוך נגד גזענות" (Antiracist Education). מטרתו של חינוך נגד גזענות הוא קידום שוויון, כבוד והכללה (inclusion) באמצעות הבנה של תופעת הגזענות, זיהוי שלה, גם במופעה הסמויים יותר, ונקיטת צעדים על מנת למנוע את הישנותה, ובו זמנית להגן על הנפגעים ממנה ולחזק אותם. את המטרה הזו ניתן לקדם בארבע דרכים מקבילות: הטמעה של ערכי שוויון, צדק וכבוד לכל אדם באקלים המרחב החינוכי; ייצוג חיובי ומעצים לשלל הזהויות בחברה (בסביבה הלימודית הפיזית, בחומרי הלימוד, בשפה ובאקלים הבית ספרי); מתן הזדמנות, יחס ותחושת ערך שווים לכלל באי מערכת החינוך, תוך שימת לב לצרכים הייחודיים

3 (היחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות; מתוך "ההלפר": מדריך ארגוני למאבק בגזענות).

4 ש.ם.

5 ש.ם.

חזרה לתוכן העניינים

של כל קבוצה ולחסמים השונים העומדים בפניהם; ויצירת **שפה ומרחב לשיח** מאפשר בנושא הגזענות, מתן כלים להבנת המציאות החברתית של תופעה זו, לזיהוי של גזענות (גלויה וסמויה), לטיפול בה ולהתמודדות עימה.

השימוש בשתי מילים שליליות - "נגד" ו"גזענות" - בתוך מושג אחד, פעמים רבות מעלה חוסר נוחות בקרב אנשי חינוך, המחויבים לקידום ערכים חיוביים. ההצדקה לשימוש במושג זה מתבססת על שתי הנחות יסוד: האחת היא שהמציאות כוללת בתוכה תופעות של גזענות, ושהצעד הראשון למגר ולמנוע אותן הוא ההכרה בקיומן; והשנייה היא שחינוך הוא הדרך המרכזית למיגור גזענות.

קיים חשש ששימוש במושגים "רכים" בלבד, כגון סובלנות ורוב תרבותיות, לא ייצור מרחב מאפשר לאלו שנפגעים מגזענות להשמיע את קולם, לספר את סיפורם ולקבל הכרה במצבם. חינוך נגד גזענות מבקש להציב את "הדבר עצמו" על שולחן הדיונים, או בחלל הכיתה או הגן.

מיפוי ואפיון

תמונת מצב וקווים מנחים להרחבת הפעילות והעמקתה

תמונת המצב הקיימת בנושא חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות במערכת החינוך גובשה באמצעות תהליכי מיפוי ואפיון של כלל הפעילויות הקיימות במערכת החינוך, כדי לאפשר סנכרון נכון של עשייה, הבנה וזיהוי של הפערים והחסמים הקיימים ומתן המלצות למענים רלוונטיים. תהליכי המיפוי והאפיון דרשו התבוננות במגוון רב של פעילויות וגופים: משרד החינוך על מגוון יחידותיו, פעילות בתי הספר, הרשויות המקומיות, מכוני מחקר ופעילות באקדמיה, מוסדות הכשרה להוראה וגופי החינוך הבלתי פורמלי.

להלן תובנות מרכזיות מתוך מיפוי הנתונים שנאספו וניתוחם:

1. עשייה רבה ומגוונת במחוזות ובבתי הספר

קיימות פעילויות רבות במערכת החינוך בהובלת גורמים שונים: המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך, מינהל חברה ונוער, מינהל פדגוגי, מינהל עובדי הוראה, מזכירות פדגוגית, מחוזות המשרד, אגפי חינוך ברשויות מקומיות, בתי ספר, גני ילדים וגופי החברה האזרחית.

להלן דוגמאות מתוך המגוון הרב הקיים במערכת החינוך:

תהליכי פיתוח מקצועי לצוותי חינוך והוראה; השתלמויות וימי עיון לבעלי תפקידים, מחנכים ומנהלים; קהילות מורים מובילים לחינוך בשותפות; הקצאת שעות תגבור לבתי ספר שביקשו להעמיק בנושא; למידה מקוונת בין מגזרית; ולימוד משותף של תלמידים, באמצעות מיזמים משותפים בין המשרד לגופי חברה אזרחית. מודל הלימוד המשותף הוא מודל של למידה תהליכית סביב תחומי דעת, כגון: ערבית, עברית, אנגלית, מדעים, אומנות, ספורט ועוד, בשותפות מפמ"רים, מפקחים ומדריכים מחוזיים, בשיתוף גופי חברה אזרחית. בסקר שערך צוות המיפוי עלה כי מחצית ממנהלי בתי הספר מובילים יוזמות עצמאיות משותפות בין בתי ספר ממגזרים שונים והשאר מלווים על ידי עמותות וארגוני חברה אזרחית. עוד עלה שמרבית המנהלים גילו שביעות רצון מהפעילות שנערכה בבתי הספר הן בפעילות עצמאיות והן אלו שלוו ע"י עמותות. חלק מבתי הספר שותפים למהלך של "בתי ספר תאומים" ממגזרים שונים.

פעילות רבה מתקיימת גם בשדה החברתי קהילתי:

מועצות תלמידים ונוער מקיימות פעילויות ברמה רשותית ברמה מחוזית וברמה ארצית; במסגרת הכשרות רכזים ובעלי תפקידים מתקיימות יחידות העוסקות בחיים משותפים ובסוגיות בוערות בחברה הישראלית; מתקיימת הכשרת מדריכים רב מגזריים בנושאי אקטואליה - "בעיניים פקוחות" - וכן פיתוח מקצועי וקהילות מותאמות לערכי מורשת ייחודיים; מתקיימים מפגשים של מכוני מנהיגות בין אוכלוסיות מגוונות; וכן קיום קונגרס לנוער מכלל המגזרים; שולחנות עגולים לנוער ברשויות; קידום ערכים בנושא חיים בשותפות בכלל הרשויות במסגרת "נוער בוחר ערך כדרך"; תוכנית "חופים"; תוכנית "למען"; מיזם "יש" - יחד שבטי ישראל", שבו נפגשים תלמידים דתיים וחילונים; פרויקט "נוטעים חיים משותפים" ו"סוכת אחדות"; קידום חינוך לשותפות ומפגשי סובלנות וערבות הדדית בחברה דוברת ערבית - אוהלים נגד אלימות וקידום סובלנות בחודש הרמדאן; פעילות משותפת עם גרעינים תורניים ברשויות; קיום מפגשים משותפים

בתנועות הנוער, תנועות הנוער בני עקיבא, הצופים, השומר הצעיר הנוער העובד והלומד, נועם, צופים ערבים ועוד. "יוזמים ומתחברים" - בתי ספר מקהילות שונות נפגשים ומגבשים פרויקט משותף במסגרת המעורבות החברתית; תוכנית להב"ה למען הנוער בסיכון; מיזם 'יחד ירושלים' - חגיגות יום ירושלים משותפות לחינוך הממלכתי והממלכתי דתי בשיתוף האגף לתרבות יהודית; מפגש תרבויות בארץ ישראל במסגרת לימודי של"ח וידיעת הארץ וקיום מסעות מעצבי זהות, ומפגשים בקהילות; מעגלי שיח בתשעה באב במחלקות נוער; פעילות נרחבת לקידום נושא השותפות בכפרי סטודנטים ובכפרי נוער; גם באשכולות פייס נערכים פרויקטים משותפים סביב נושאים טכנולוגיים ואקולוגיים בשיתוף של ערבים ויהודים. המטה לחינוך אזרחי ומינהל חברה ונוער מובילים פעילויות בימי הלוח: יום הסובלנות, יום הזיכרון ליצחק רבין, יום זכויות האדם, יום הגזענות ויום האחדות, ומפרסמים מערכי שיעור לימי הלוח הללו. מפגשים חברתיים בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי מתקיימים בין תלמידים מקבוצות שונות ובין אנשי חינוך מקבוצות שונות.

מטעם המזכירות הפדגוגית נערך מיפוי נרחב של תכני הלימוד וזוהו ערכים שעוסקים בתחום החיים בשותפות, ראיית "האחר" דרך תכני הלימודים והתאמת יחידות הוראה בנושא. המינהל הפדגוגי קיים הכשרה למדריכות שפ"י וליועצות ממגזרים שונים, ובנה תו תקן "תקווה ישראלית" במספר בתי ספר ברחבי הארץ, להעמקת תהליכי עבודה העוסקים בנושא. נבנו מערכי שיעור ובמסגרת סל תרבות הותאמו תכנים, הצגות והופעות בנושא חיים בשותפות ומניעת גזענות. התקיימו מסעות "תקווה ישראלית" לצוותי חינוך - מסעות המקדמים העמקה והיכרות של מורים ומורות ממגזרי חינוך שונים, במטרה להעמיק את יצירת השותפות בחברה הישראלית, את ההיכרות עם כל חלקי החברה, ושיתוף הפעולה ביניהם. כמו כן התקיימו מסעות תקווה ישראלית לתלמידים - הוצאת תלמידים למסעות מבוססים על עיקרון "ארבעת השבטים" בדגש על היכרות עם האחר ויצירת שותפות ואחדות. המסע עוסק בחינוך לחיים משותפים בין הקבוצות בחברה הישראלית בהיבטים השונים.

מינהל עובדי הוראה מקדם זה מספר שנים שילוב של אנשי חינוך מהחברה דוברת ערבית להוראה בתחומי דעת שונים בבתי ספר בחברה היהודית, בשעות תוספתיות של המשרד. בשלב ההכשרה להוראה מתקיימות תוכניות רבות של למידה משותפת של סטודנטים ממגזרים שונים, לדוגמה תוכנית Tec. כמו כן, מתקיימים תהליכי פיתוח מקצועי באופן משותף לבעלי תפקידים מהמגזר הממלכתי, ממ"ד, ממ"ח וערבי. לאחרונה נכתב ופורסם מתווה להכשרת מורים לחיים משותפים ומניעת גזענות, המנסח עקרונות ודרכי פעולה, ומהווה תשתית לכתיבת תוכניות עבודה במוסד האקדמי, כך שנושא החינוך לחיים משותפים יהיה על סדר היום המוסדי בהיבטים רבים - המוסדי, הבין אישי והאישי. מרכזי פסג"ה מקיימים פורומים בערים מעורבות. המרכזים מקיימים קורסים משותפים לערבים ויהודים, וכן הם מקדמים מודולות של חיים משותפים. בתהליכי הפיתוח

המקצועי מעודדים לכך שכל הקהילות המקצועיות יהיו משותפות ליהודים וערבים. במגזר הדרוזי פותחו תוכניות עם משרדי ממשלה שונים. תוכנית מפגשים בין יהודים, דרוזים, מוסלמים וצ'רקסים מטעם משרד החינוך. פותחה תוכנית מפגשים עם משרד הביטחון והתקיימו שולחנות עגולים עם משרד הדתות, אליהם מגיעים בתי ספר לסדנאות משותפות ולסמינרים. תלמידים דרוזים ויהודים מגיעים לאכסניות לקידום ערכי הסבלנות והסובלנות, בשיתוף המזכירות הפדגוגית. אחד החסמים היה היעדר שליטה מספקת בשפה העברית. תוכנית "עברית על הרצף" נותנת מענה לכך.

בחינוך הממלכתי דתי - צוות "בחכמה" דן בסוגיה ונקבעה מדיניות בתחום 'חיים בשותפות'. נערך שיח צוותי חינוך בערים מעורבות. ביחידות ההוראה בחמ"ד מושם דגש על הכרת מרקם החברה הישראלית, ונערך שיח ברמת מנהלים - מה מצופה מהחמ"ד כמנהיגות מובילה.

להלן דוגמאות אחדות של פעילויות ייחודיות בזיקה למחוזות המשרד:

במחוז דרום מתקיים קורס 'חיים בשותפות' למורים מובילים ברהט. כמו כן, הוטמעו תהליכים של חיים משותפים ברשת אמי"ת, בדגש על חיבורים בין דתיים לחילונים. במחוז צפון מתקיימת השתלמות 'בשביל הגליל' ו'בשביל הגולן', כולל מפגשי הכנה במכללה האקדמית גורדון, בירכא ובנהריה. פעילויות במוזיאונים סביב תוכניות 'חיים משותפים', ופעילויות לחיים משותפים בחוות החקלאיות נהלל ושיבלי. במחוז תל אביב מתקיימת תחרות "לעוף על כדור הארץ" בשיתוף המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים וקרן רמון. הפרויקט הובל ע"י מחוז תל אביב והורחב לכלל הארץ. כמו כן, קודם פרויקט חילופי גננות. במחוז מנח"י וירושלים מתקיימים מפגשי מנהלים ביחד, קורסים בתחומי הדעת השונים, וקידום מפגשי דתיים וחילונים. במחוז מרכז הורחבה תוכנית הלימוד המשותף במגזר היהודי והערבי בתחומי הדעת, והתקיים שיתוף פעולה עם מדריכות מחוזיות ופיקוח כולל בתחומי הדעת השונים. מתקיימים מפגשי הכשרה בבית יציב למנהלים מכלל המגזרים העוסקים בזהות, אתגרים והזדמנויות בתחום החיים בשותפות ומתן כלים לשיח קונפליקטואלי. בקדם יסודי התקיימו מפגשי גננות וחילופי סייעות בגנים ברמלה. במחוז חיפה התקיימו בבית הגפן מפגשי הכנה ויום עיון למדריכי מניפה במחוז לקדום הנושא. בחינוך התיישבותי הורחבו המפגשים בין בתי ספר, והתקיימו השתלמויות לקבלת כלים לשיח בתחום וכלים להפגשת אוכלוסיות שונות.

2. קווים מנחים להרחבת הפעילות ולהעמקה

על מנת להרחיב את הפעילות ולהעמיק אותה נדרשים כמה צעדים משמעותיים:

א. יצירת מסגרת המשגתית אחידה

חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות אינם מוגדרים במערכת החינוך כתחומי דעת. ישנו עיסוק בתחומים אלו במערכת החינוך, אך קיימים הבדלים ופערים בפרשנות וביישום, זאת בהתאמה להקשרים חברתיים, תרבותיים ולאומיים. המיפויים השונים מלמדים כי הבדלים אלה מקשים על גיבושה של מדיניות עקבית וברורה:

- **המשגה** - הנתונים שנאספו במסגרת עבודת הוועדה מלמדים על שימוש במגוון מושגים ושמות כדי להציג ולהסביר את הפעילות בתחום. שמות התוכניות, ההשתלמויות ואף מסמכי המדיניות מלמדים על שימוש במושגים שונים, אך לא ברור אם הם מסמנים משמעויות שונות ואופני פעולה שונים או שמא השינוי במושגים אינו מכוון. תמונה זו תואמת את מה שעולה במחקרים שונים המתארים את נושא המשגה וההסכמה עליה ועל הערכים אותם היא מייצגת כחסם מרכזי בכל הקשור לקידום חינוך לחיים בשותפות.⁶

- **מטרות ואמצעים** - המיפוי העלה כי לעיתים הכלים והאמצעים הפדגוגיים עצמם מהווים תחליף להגדרת המטרות. כך למשל, הלימוד המשותף מוצג כמטרה, אך למעשה הוא אינו מטרה אלא פרקטיקה פדגוגית (חשובה ואפקטיבית). דוגמה נוספת מתוך סקר מנהלי מוסדות היא התייחסות למפגשים כמטרה מרכזית. אלא שהמפגשים הם האמצעי ולא המטרה, ויישום לא נכון של פרקטיקה זו עלול לא להשיג את המטרה, ואף להוות חסם להשגתה.

- **מודלים רלוונטיים** - המיפוי זיהה מספר מחקרים ו/או מודלים בנושא של חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות שפותחו בתוך המשרד או מטעם ארגוני חברה אזרחית הפועלים בתחום, אשר יכולים לשמש בסיס ליצירת מסגרת המשגתית מארגנת ומוסכמת. כך למשל, העקרונות המופיעים [בחוזר להכשרת עובדי הוראה](#) בנושא חינוך לחיים משותפים וחינוך נגד גזענות, המחקר ["חינוך לחיים משותפים" או "חינוך לשותפות"](#), או [מודל ארבעת הממדים](#) בחינוך לחיים משותפים שפותח במסגרת מהלך "תו תקווה ישראלית" לחינוך בשותפות, ועוד.

6 ראו למשל: הופמן, ת, "חינוך לחיים משותפים או חיים בשותפות", דוח מחקר אוגוסט 2020, המכון הישראלי לדמוקרטיה, כנס דב לאוטמן.

ג. הבניית מדיניות סדורה וכלל מערכתית

- **עיסוק חובה** - מחקרי המדיניות מלמדים כי חינוך לשותפות וחינוך נגד גזענות מוגדרים כתכנים לבחירה. כך למשל, בתוך חלק מתחומי הדעת של תוכנית הלימודים הפורמלית מופיעות המלצות מפורטות כיצד ניתן להדגיש תכנים של מניעת גזענות וחיזוק סובלנות כלפי קבוצות אחרות, אך אלו לבחירתם של המורים. כמו כן ישנם חומרים ומערכי שיעור ייעודיים בעיקר סביב ימי לוח אשר מורים מוזמנים להשתמש בהם. עם זאת, אין תוכנית מובנית ספירלית מגיל הגן ועד י"ב ואין מידע לגבי השימוש בחומרים השונים.
- **מסר כלל מערכתי מטעם המטה** - סקר מנהלי המוסדות מלמד כי 79% מהתוכניות הן ביוזמת בתי הספר או עמותות חיצוניות. פחות מחצי אחוז מהמנהלים מעידים שהפעילות התקיימה ביוזמת משרד החינוך. יוזמות השטח הן דבר חשוב שיש לעודד אותו, אבל נתוני המיפוי מלמדים על כך שאין מדיניות סדורה המעבירה מסר כלל מערכתי, המקדמת מודעות לנושא, מדגישה את חשיבותו ומעודדת את השדה החינוכי לפעול בתחום. מחקרי הערכה שונים מלמדים שבמציאות זו יכולת ההשפעה לשינוי עמדות נמוכה במקרה הטוב.

ג. תוספת כלי אבחון, מדידה והערכה

- **תכלול, למידה וסטנדרטיזציה של תהליכי הערכה** - 59% מהמשיבים בשאלון מנהלי מוסדות דיווחו שלתוכנית המתקיימת במוסד יש תהליך הערכה ובקרה מלווה. עם זאת, אין שום תכלול ולמידה מהנתונים הללו - מהי איכותם של תהליכי הערכה אלו, באילו מדדים הם משתמשים, כיצד ניתן לייצר סטנדרטיזציה בהקשר זה, וכיצד ניתן לאגם את המידע וללמוד ממנו.
- **הערכה של השפעת התוכניות** - לפי המיפוי שנערך במוסדות להכשרת מורים ובפיתוח המקצועי, כ-75% ו-57% מהקורסים וההכשרות (בהתאמה) מלווים בשאלון משוב להערכתם. עם זאת, לא ניכר כי קיימת סטנדרטיזציה של השאלונים, כך שלא ניתן ללמוד מהם האם קיימת העדפה של תהליך הכשרה אחד על פני השני, ובעיקר מה השפעתם של התהליכים לאורך זמן על העמדות, התפיסות והמוטיבציה של המשתתפים לעיסוק בתחום של חיים בשותפות. בנוסף, השימוש בשאלוני משוב ולא במערכי מחקר ניסויים מקשה על הסקת מסקנות משמעותית בנוגע להשפעתם על קהלי היעד.
- **תבחינים לטובת בחירה של תוכניות אפקטיביות** - הקריטריונים לבחירת תוכנית/השתלמות/פעילות אחת על פני אחרת אינם מוגדרים במצב הנוכחי. כך למשל,

עיון בנתוני טבלת מיפוי העמותות מציג 322 גופים המגדירים עצמם כפועלים בתחומי החיים בשותפות וחינוך נגד גזענות. אך אין תבחינים ברורים המגדירים מהם הכלים/התנאים הנדרשים לצורך קידומם. כמו כן, כ-6% בלבד מתוך 322 הגופים כללו אזכור מחקרי או אבחוני ביחס לפעילותם. נתון זה מספק אינדיקציה לכך שארגוני החינוך המתמחים בחיים בשותפות אינם נדרשים על ידי המשרד לבסס את פעילותם על ידע מחקרי בנושא או לבחון את אפקטיביות הפעולה החינוכית שהם מבצעים.

ד. הרחבת פרקטיקות בנוסף למפגשים משותפים (תאוריית המגע) שנמצאו כפרקטיקה מובילה במרבית התוכניות והפעילויות המדווחות

יותר מחצי מהארגונים אשר השיבו על שאלון המיפוי ציינו באופן מפורש פרקטיקות מגע ישיר כמו מפגשים, לימוד משותף, תוכניות דיאלוג, פרויקטים משותפים וביצוע מטלות משותפות בין זרמים וקבוצות שונות כפרקטיקה מרכזית בעבודתן. כמו כן, מתוך המסמכים ששותפו על ידי המטה לחינוך אזרחי ו'חיים בשותפות' ניכר כי חלק מרכזי מהתוכניות שנסקרו הן תוכניות של מפגשים ולימוד משותף.

לפחות כשליש מהמנהלים תופסים את פרקטיקת המפגש כפרקטיקה המרכזית בתחום. מתשובות לשאלה פתוחה שהופנתה אל המנהלים ניתן ללמוד כי לפחות כשליש מהם תופסים את פרקטיקת המפגש (לימוד משותף, דיאלוג, פרויקטים משותפים) כפרקטיקה המרכזית בכל הקשור לחינוך לחיים בשותפות. במידה רבה ייתכן שהבסיס לתפיסה זו נובע מחוסר היכרות עם פרקטיקות רלוונטיות אחרות.

ישנן מגרעות בשימוש בתיאוריית המגע כבסיס מרכזי וכמעט בלעדי בהקשר זה. בפועל, הסתמכות על פרקטיקת המפגשים מובילה לכך שרוב התלמידים והתלמידות במערכת החינוך אינם זוכים לקבל חינוך לחיים בשותפות, בין בשל חסמים תקציביים ולוגיסטיים ובין בשל הקושי הכרוך במפגש ישיר עבור חלק מקהלי היעד. על כן, מרכזיותה של גישה זו דורשת עיון וחשיבה מחודשת.

ה. התאמת הפעילויות לכלל זרמי החינוך בישראל, שכן כיום רובן המכריע של הפעילויות מתקיימות בזרם הממלכתי (יהודי-חילוני), מיעוטן בזרם הממלכתי-ערבי ומיעוט ניכר בחינוך הממלכתי-דתי ובחינוך החרדי

- רוב מובהק של השתלמויות מבוצעות בחינוך הממלכתי (יהודי-חילוני) - מיפוי השתלמויות המורים אינם מפולחים לפי מגזרי החינוך. עם זאת, על פי שמות בתי הספר בחלק מהנתונים נראה כי מתוך כ-100 השתלמויות המוצגות, רובן המובהק מבוצעות בבתי הספר הממלכתיים.

חזרה לתוכן העניינים

- **מאפייני התוכניות הקיימות מתאימים בעיקר לחינוך הממלכתי (יהודי-חילוני) -** מיפוי העמותות והפעילות בתחום חיים בשותפות מלמד על ריבוי של תוכניות המתאימות באופיין ומרכיביהן בעיקר לחינוך הממלכתי ובמידה משמעותית פחות לזרמי החינוך האחרים. כך למשל, ידוע כי במקרים רבים פרקטיקת המגע הישיר עלולה להיחווה מאיימת ולא מתאימה עבור מוסדות חינוך רבים בזרם הממלכתי-דתי והחינוך החרדי, אך בתוכניות הנמצאות במאגר כמעט ואין היצע של כלים חינוכיים אשר יכולים לספק אלטרנטיבה לחשיפה הישירה (כמו מגע עקיף או וירטואלי, למשל).
- **תשובות תלמידים מהמגזר הממלכתי יהודי-חילוני -** במדד השותפות לשנת 2021 שאותו מבצע "מרכז אקורד" באוניברסיטה העברית, נשאלו תלמידים עד כמה בית הספר שלהם עוסק בסובלנות כלפי קבוצות אחרות בחברה. בבתי ספר בחינוך הממלכתי יהודי העידו התלמידים על עיסוק בנושאים אלו יותר מאשר תלמידים בבתי הספר מכלל הקבוצות האחרות.

פערים וחסמים מרכזיים

ניתן לחלק את הפערים לשתי קבוצות: הראשונה, חסמים הקשורים למדיניות חינוכית ולפדגוגיה של משרד החינוך. הקבוצה השנייה, חסמים שמקורם במגרש הציבורי, החברתי והפוליטי והבאים לידי ביטוי באווירה הציבורית. ההמלצות מתייחסות לפערים.

פערים וחסמים בתחום של מדיניות מערכתית

- החלוקה לזרמי חינוך נפרדים מאפשרת ייחודיות והבניית זהות לפי בחירת ההורים. יחד עם זאת, במסגרת הלימודית אין די הזדמנויות למפגשים בין תלמידים ומורים מקבוצות שונות בחברה.
- נדרשת תפיסה מנחה של משרד החינוך וגיבוש תוכנית עבודה והכשרה מוסדרת בנושאים אלה.
- נושאים הקשורים לחינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות אינם מעוגנים עדיין בחוזר מנכ"ל / הוראת קבע.
- ריבוי גורמים פועלים בתחום ללא תכלול התהליכים בהיבטים השונים.
- עיקר התשומות של גורמי החוץ מנותבות לתלמידים ולא לצוותים החינוכיים, אשר בחלקם אינם מעורבים בתהליך החינוכי ועל כן אין המשכיות והטמעה.

חזרה לתוכן העניינים

- קושי לעקוב אחר התקציב בפועל המועבר לפעילויות של קידום חיים בשותפות ולחינוך נגד גזענות, שכן הוא יושב במחלקות שונות במשרד ולא דווקא בתקנות ייעודיות לנושא. פעילויות ותכנים הממומנים מסלים שונים, כספי הורים, פילנתרופיה, עמותות חיצוניות וקושי במעקב וברגולציה.

פערים וחסמים בתחום של פדגוגיה

- חינוך לשותפות אינו תחום מובחן, וחסרה תוכנית אשר מאגדת את החומרים ומגדירה מטרות ויעדים מדידים.
- אסכולות רבות בגישה לחינוך לשותפות והיעדר עוגנים לאופן קיום תהליכים בחינוך לשותפות.
- שונות, ולעיתים הדרה, של קבוצות באוכלוסייה בתוכניות הלימודים ובספרי הלימוד בתוך הזרמים.
- השפה הערבית נלמדת באופן מצומצם.
- התמקדות צוותים בהישגיות לימודית על פני הישגיות ערכית, ובשל כך - אי תעדוף תכנים כמו עיסוק בחינוך נגד גזענות. עומס בשל ריבוי משימות אינו מאפשר לצוותי החינוך להפנות משאבים לתחום, ואנשי חינוך רבים אינם נרתמים לכך. כמו כן, ריבוי משימות פדגוגיות לא מאפשר למורה להיות פנוי לנושא ולהכשרה בו. יש העדפה להשתלמות דיסציפלינרית.
- חסרה תרבות בית ספרית לניהול שיח בחדרי מורים בנושאים אלו.

פערים וחסמים בתחום הכשרה, כניסה להוראה ופיתוח מקצועי

- אנשי החינוך עצמם לא בהכרח מכירים את כל המגוון החברתי והנכס שבו.
- חשש והימנעות של אנשי חינוך מעיסוק בסוגיות פוליטיות וחברתיות, חוסר במיומנויות וכלים ליצירת שיח חברתי.
- חשש מביקורת של ההורים או חוסר נכונות של הורים לשלב את ילדיהם בתהליכי הפגשה ופעילויות של חינוך לשותפות.
- השתלמויות לעובדי הוראה בתחומים אלו אינן נכללות באופן מחייב בתהליכי ההשתלמות והפיתוח המקצועי של המורים.

פערים וחסמים בתחום של אווירה ציבורית

- תפיסה רווחת בשיח הציבורי לפיה תפיסת 'חיים בשותפות' מנוגדת לשמירה על זהות אישית, לאומית, דתית ותרבותית.
- קבוצות שונות בחברה בישראל מגדירות באופנים שונים את שייכותן למרחב הישראלי.
- היעדר היכרות אישית והסתמכות על סטריאוטיפים. מצב של היעדר ידע אודות תרבויות שונות מהווה כר פורה להתפתחות דעות קדומות ועמדות שליליות.
- חוסר נוחות עם המושג "גזענות" ותפיסת העיסוק בנושא כמגביר ניכור ומתח.

המלצות ועדת ההיגוי

תהליך העבודה של ועדת ההיגוי הוביל לגיבוש המלצות קונקרטיים, שניתן לתרגם לתוכנית עבודה סדורה.

ההמלצות שאומצו לשנת הלימודים תשפ"ג כ"המלצות ביניים" הן צעד ראשון בדרך למימוש המטרות, והן התמקדו במדיניות, במנגנונים ובפעולות.

ההמלצות הבאות מתמקדות בפעולות ארוכות טווח, הנותנות מענה לאתגרים ולחסמים שעלו במהלך עבודת הוועדה, ביניהם, ריבוי הפרשנויות והיעדר המשגה מוסכמת, היעדר מדיניות סדורה בנושא, מחסור בכלי אבחון, מדידה והערכה, תוך רצון לייצר השפעה רחבה במערכת הכוללת ארבעה זרמי חינוך נפרדים.

ההמלצות מאורגנות כמענה לחסמים ולפערים, בארבעת התחומים שצויינו

- 1. המלצות המתייחסות למדיניות מערכתית:** בחלק זו רוכזו המלצות המכירות בחשיבות גיבושה של מדיניות כוללת, קוהרנטית וברורה, כלפי כלל אנשי ונשות החינוך, עובדי ועובדות מערכת החינוך ומוסדות הכשרתם. המדיניות תבוא לידי ביטוי בחוזרי מנכ"ל, בהקמת מנגנון מובנה בעל תקציב ותקנון ראויים, בהערכה ומדידה, בגיוון צוותי חינוך ועוד.
- 2. המלצות המתייחסות לפדגוגיה:** המהלך המוצע כולל רכיבים ארגוניים ורכיבים פדגוגיים, שהם ליבו של כל תהליך חינוכי. לפיכך, ההמלצות בתחום זה מתארות צעדים של פיתוח גוף ידע, עדכון של תוכניות הלימודים והמודלים שהתוכניות נסמכות עליהם, ארגון הסביבה החינוכית ועוד, תוך התייחסות לשלבי הגיל השונים ולמגוון הזהויות הקיימות בקרב באי מערכת החינוך.
- 3. המלצות המתייחסות להכשרה, כניסה להוראה ופיתוח מקצועי:** קיימת הסכמה רחבה כי אנשי ונשות החינוך הם סוכני השינוי המרכזיים במערכת החינוך. על מנת לבצע את עבודתם נאמנה, הם זקוקים למדיניות ברורה, לגיבוי ולתשתית איתנה, ובעיקר להכשרה, מיומנויות וכלים, מתוך הבנה כי חינוך והוראה הם פרופסיה שיש לשכללה ללא הרף. ההמלצות בתחום זה מתמקדות בצוותים חינוכיים בפועל, בפרחי הוראה ובסגל במוסדות להכשרת מורים ומורות, מנהלים ומנהלות, ומשקפות את התפיסה לפיה כל מורה הוא גם מחנך.
- 4. המלצות המתייחסות לאווירה ציבורית:** הסוגיות שבהן מתמקד מסמך זה הן ביסודן תופעות חברתיות. חינוך הוא אמצעי מרכזי להתמודדות עמן, אך כפי שדרוש כבר כדי לגדל ילד, דרושה התגייסות ציבורית ותמיכה רחבה לצד רוח גבית מערכתית על מנת ליישם צעדים שמטרתם שינוי המציאות החברתית בישראל. לפיכך, חלק מההמלצות מכוונות לפעולות שיתווכו את המדיניות, המטרות והתפיסה כלפי חוץ, וירתמו את הקהילה והסביבה.

א. המלצות בתחום מדיניות מערכתית

1. קביעת הנושא כתת סל חובה מתקצב בגפ"ן

הנושא יופיע כנושא חובה בכל מוסדות החינוך בארץ, עם תקציב משרדי לתת סל 'חיים בשותפות'

2. חוזר מנכ"ל

כתיבה ופרסום חוזר מנכ"ל (הוראת קבע) רב גילאי, הכולל המשגה וקביעת מדיניות בנושא חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות, לרבות ציון שבוע שיא יומי לוח קבועים.

3. הטמעת מדד השותפות ככלי מדידה פנימי

א. הטמעת מדד בנושא השותפות והגזענות ויצירת כלי אבחוני פנימי למוסדות חינוך. הוספת שאלות בנושאי גזענות ושותפות במבחני תמונת המצב.

ב. בחינת הבחירה של תוכניות רלוונטיות בגפ"ן, ועידוד בתי ספר להגדיר יעדים ישימים ומדידים בנושא, ולבצע הערכה ומדידה פנימיות. גיבוש תבחינים לבחירת תוכניות למוסדות חינוך, וליווי מנהלים בבחירת תוכניות מתאימות.

4. תודעה בנושא חיים בשותפות ומניעת גזענות

פיתוח המנגנון המשרדי העוסק במניעת גזענות, כגון: הכשרה של כלל עובדי/ות המשרד לזהות גזענות, להגיב לה ולמנוע אותה ופיתוח מתווה משרדי להתערבות חינוכית במצבי משבר ופרסומו.

5. הטמעה בזרמי החינוך השונים

הטמעת הלמידה והעיסוק בנושא מתוך התאמה לכלל זרמי החינוך: ממלכתי יהודי, דוברי ערבית, ממלכתי דתי וחינוך חרדי.

6. גיוון במערכת החינוך

המשך המהלך המשרדי של גיוון חדרי מורים וגיוון בעלי תפקידים ברוח חובת הייצוג ההולם.

7. המשך עבודה של הצוות המוביל כצוות יישום

המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים יוביל את המשך פעולתו של הצוות המוביל שהתגבש בשנה האחרונה, והכולל את כל יחידות משרד החינוך העוסקות בנושא: המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים, המינהל הפדגוגי, מינהל חברה ונוער, מינהל עובדי הוראה והמזכירות הפדגוגית. הצוות יפעל באופן שוטף כצוות יישום להטמעה בכל זרמי החינוך. צוות היישום יעסוק בהטמעה, איסוף נתונים, בניית תוכנית עבודה רב שנתית ליישום ההמלצות, תוך התייחסות לתקציב ולכוח אדם. ועדה מלווה תתכנס אחת לרבעון ברשות המשנה למנכ"לית והיא תורכב מצוות היישום בתוספת נציגי מחוזות, נציגי שטח מזרמי החינוך השונים ונציגי חברה אזרחי. כלל חברי הוועדה יתכנסו אחת לשנה.

ב. המלצות בתחום הפדגוגיה

1. חזון חינוכי ותוכנית עבודה

מוסדות החינוך השונים בכל שכבות הגיל ייתנו ביטוי לחינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות כערך מרכזי וכמעשה חינוכי, תוך התייחסות לתכנים לימודיים, לחינוך החברתי ולמעורבות חברתית. כל זאת, בהתאם למטרה מס' 3 במסמך אבני הדרך.

2. ידע וכלים מגוונים

צוות היישום יעסוק בכתיבת תוכנית פעולה רב שנתית ורב גילאית, שתכלול מטרות ויעדים ישימים ובניית מאגר מידע נגיש באתר המשרד, בהסתמך על ניסיונם של ארגוני חברה אזרחית ומחקרים מקומיים ובין לאומיים.

הרחבת הלמידה השיתופית במתכונת פנים אל פנים ומקוונת של קבוצות שונות. הרחבת מפגשים בין תלמידים ותלמידות מזרמים וקבוצות שונות, ועידוד בתי ספר מכלל זרמי החינוך לפעול בתחום וליישם תהליכים ארוכי טווח.

יחד עם זאת, פיתוח של כלים חינוכיים אפקטיביים אשר אינם מבוססים על מגע בין קבוצתי ישיר, והנגשתם. תוך חיזוק גיבוש הזהות העצמית וערכי מורשת ייחודיים של כל קבוצה עם המושגים התרבותיים הייחודיים לה.

3. עיגון הנושא כתחום ידע שיטתי ופיתוח חומרי לימוד

א. הכרה ב'חינוך לשותפות' ו'חינוך נגד גזענות' כתחומי דעת ייחודיים. אין הכוונה למקצוע שעתי, אלא להגדרת תחום הדעת ודרכי העברתו בתוכניות הלימודים הדיסציפלינאריות, הכשרות המורים וקביעת מדיניות. יש צורך בהגדרת מעין ועדת מקצוע עם שותפים מקבוצות שונות, מתוך מטרה לנסח ולהציג תפיסה מנחה רחבה ובהירה המתייחסת להמשגות השונות.

ב. גיבוש קריטריונים שיוטמעו בהוצאת חומרי לימוד חדשים, מודפסים ודיגיטליים לייצוג מכבד, הולם ומגוון של כלל הזהויות בחברה בישראל. בחינת חומרים קיימים, איתור תכנים בעייתיים ותיקונם.

4. בתחומי דעת שונים ובתוכניות משרדיות

שילוב החינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות בתחומי הדעת, והכשרת המפמ"רים וצוות ההדרכה להטמעה מיטבית. הטמעה התוכניות משרדיות, כגון: אוריינות גלובלית במסגרת הלמידה הרגשית חברתית SEL. דמות הבוגר והבוגרת של המשרד. שילוב תכנים רלוונטיים בהכשרת הרכזים ללימודי המח"ר.

5. שבוע שיא

צוות היישום יפתח תוכנית וסל רעיונו ליישום "שבוע שיא" החל משנה"ל תשפ"ג. "שבוע שיא" יתקיים בכל שנה בשבוע שבו חל ה-21 במרץ, הוא יום המאבק הבינלאומי בגזענות.

6. השפה המדוברת

חיזוק ערבית לדוברי עברית ועברית לדוברי ערבית, בדגש על ערים מעורבות.

7. שיתופי פעולה בין מוסדות חינוך

הרחבת שותפויות והיכרות בין מוסדות חינוך מכלל זרמי החינוך במסגרת בתי ספר תאומים / צבר מוסדות (שלושה-ארבעה מוסדות). צוותי החינוך יובילו תהליכים משותפים בין בתי ספר: אירועים, טקסים וספורים משותפים, ימי עיון וסמינרים, לימוד משותף וחילופי צוותי חינוך. חשוב להדגיש שכל המפגשים יהיו מותאמים וייערכו בהדרגה, ויכללו תמיד פעילויות הכנה ועיבוד בקבוצות נפרדות.

8. מהגיל הרך

- א. ארגון הסביבה החינוכית והאווירה במעון ובגן כך שיבטאו את הגיוון בחברה בישראל ויעודדו התייחסות חיובית אליו.
- ב. העמקת מעורבות ההורים בחשיפת הרקע התרבותי של משפחות הגן, המעון והקהילה.
- ג. המרחב הפדגוגי של האגף לחינוך קדם יסודי יכול להצעות להעשרה תרבותית בגן, הרחבת מאגר הספרים בגן (ספריית פיג'מה וספריית ההשאלה), ובובות מגוונות, המטמיעים חינוך נגד גזענות ומעודדים חיים בשותפות ומרחיבים את הידע על המגוון החברתי.
- ד. מתן כלים לצוותי החינוך להתמודד עם שאלות של הילדים לגבי זהויות שונות והערות והתייחסויות פוגעניות. ההכשרה בתחום תכלול גם את סייעות הגנים.

ג. המלצות בתחום הכשרה, כניסה להוראה ופיתוח מקצועי

1. מתווה הכשרת עובדי הוראה במוסדות ההכשרה להוראה

הטמעת החוזר לחיים משותפים וחינוך נגד גזענות במתווה המחייב של הכשרת עובדי הוראה ויישום החוזר כמתווה מחייב, ושילוב הנושא כנושא חובה בתהליכי הפיתוח המקצועי לסגל מינהלי ואקדמי.

2. התנסות בהוראה בתהליכי ההכשרה להוראה

ההתנסות תתקיים במוסדות חינוך מגוונים ובמהלך שנות ההכשרה תהיה חשיפה לפחות לשלוש קבוצות שונות בחברה בישראל. הסטודנטים והבוגרים יתנסו במרכזי סימולציה בתרחישים בנושא חיים בשותפות וחינוך נגד גזענות.

3. חינוך, טיפול ומניעה במסגרת המוסד האקדמי

בכל מוסד אקדמי להכשרת עובדי הוראה תהיה כתובת לעיסוק בנושא 'חיים בשותפות'. אירועי גזענות יהוו עילה לפנייה לוועדת משמעת ואתיקה, ויגובש מתווה לטיפול בהם.

4. מודעות בכניסה להוראה

התייחסות לנושא "חיים בשותפות וחינוך נגד גזענות" בתהליכי ליווי מתמחים ומורים חדשים בשנתיים הראשונות להוראה.

5. פיתוח מקצועי לצוותי הוראה וחינוך במוסדות החינוך

הגדרת חובת פיתוח מקצועי לכל עובד/ת הוראה ומטה בנושא חינוך נגד גזענות וחינוך לחיים בשותפות. התוכניות יכללו מיומנויות, ידע וכלים, תוך דגש על התאמה לכל שכבת גיל. קיום השתלמויות המשך וריענון לאנשי חינוך ותיקים. הטמעת רכיבי חינוך לחיים בשותפות וחינוך נגד גזענות גם בהשתלמויות שאינן עוסקות באופן מרכזי בנושאים אלו.

6. הכשרת בעלי תפקידים: מנהלים, יועצות ופסיכולוגים חינוכיים

הכללת רכיב של חינוך נגד גזענות וחינוך לחיים בשותפות בהכשרת מנהלים ומנהלות במסגרת "אבני ראשה". שילוב הנושא בהכשרות הייעודיות של יועצים ופסיכולוגים חינוכיים.

7. הדרכת הורים

הובלת מהלכים בית ספריים / רשותיים להדרכת הורים בנושא.

8. קהילות מחנכים

יצירת שותפויות בין צוותי חינוך באמצעות בניית קהילות מקצועיות לאנשי ונשות חינוך מכל שכבות הגיל ומכל המגזרים.

ד. המלצות בתחום אווירה ציבורית

1. קמפיין ציבורי והעלאת המודעות

יציאה בקמפיין ציבורי, בין-משרדי בשילוב אומנים להסברה ולהכשרת לבבות, לעידוד הערך של חיים בשותפות וחינוך נגד גזענות. בנוסף לכך, הבניית שגרות לפרסומי עשייה והצלחות בפורטלים שונים.

2. שיתופי פעולה ברשויות המקומיות

א. יצירת פורום רשותי / קהילות אזוריות לקידום הנושא.
ב. עידוד שיתופי פעולה של מוסדות חינוך ומחלקות חינוך ונוער ברשויות בפעילות משותפת עם החינוך הבלתי פורמלי, ארגוני נוער ותנועות נוער ברמה המקומית.

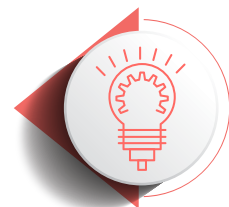
3. שיתופי פעולה עם הורים וקהילה

שילוב הנושא בפעילויות של הנהגות הורים קהילתית אזורית / רשותית שתקדם את נושא החינוך לשותפות וחינוך נגד גזענות, ותעמוד בקשר עם מנהיגות ההורים הארצית.
שיתוף הורים בתוכניות השונות המקדמות חינוך לשותפות וחינוך נגד גזענות בכל מוסדות החינוך ובכל הגילים.

4. שיתוף פעולה עם ארגוני המורים

גיוס ארגוני המורים לפעילות ולתהליכי למידה בתחום חיים בשותפות וחינוך נגד גזענות.

5. שיתוף מועצת התלמידים הארצית

העלאת המודעות ועיסוק בנושא בשיתוף מועצת התלמידים הארצית, כולל תערוכות מתחלפות בנושא והרצאות השראה, בסמיכות לשבוע השיא שיוגדר ב-21 במרץ בכל שנה (יום המאבק הבינלאומי בגזענות).

סיכום

במשך כשבעה חודשים, עשרות רבות של אנשים השקיעו את מיטב מרצם וזמנם, במטרה להאיר את הפעילות הקיימת באור יקרות ולצד זה להמליץ כיצד ניתן הרחיב את הפעילות ולהעמיק אותה. המסמך שלפנינו מגדיר מטרות, מציג את תמונת המצב נכון להיום, מתייחס לחסמים העומדים בדרך להשגת המטרות ומציע 28 המלצות הנוגעות למדיניות, פדגוגיה, צוותי חינוך וליצירת אווירה ציבורית תומכת. האופן שבו פעלה ועדת ההיגוי כשלעצמו מציע מודל של חיים בשותפות: ועדת ההיגוי כללה נציגים מטעם משרד החינוך, משרדי ממשלה נוספים, וחברה אזרחית; אנשים משלל קבוצות זהות בחברה בישראל; ואף כללה בתהליכים שלה שיתוף של הציבור הרחב. נקודות המבט השונות, התובנות והרעיונות שעלו בתהליך התכנסו יחד למסמך זה, המוגש לשרת החינוך, חה"כ ד"ר יפעת שאשא-ביטון, ומנכ"לית משרד החינוך, דלית שטאובר, בתאריך כ"ט בתמוז תשפ"ב, 28 ביולי 2022. חברי ועדת ההיגוי מודים על ההזדמנות שניתנה להם להעלות את הנושא שלב נוסף בסדר היום הציבורי, לקראת המשך פעילות ויישום בשנים הקרובות.

"ונתתי את ליבי לראות, כי רק קלי הדעת מבקשים שיהיו כל בני האדם דומים האחד לחברו. והחכם ישמח שיש בעולם יום ולילה, קיץ וחורף, זקן וצעיר, ויש ציפור כרמים וציפור שבשמיים. ושונים צבעי הפרחים, וגווי עיניהם של בני האדם... רק מי שאינו אוהב מחשבה יצטער על השוני וירגז על הרב-גוניות, המאלצים את האדם לחשוב, לראות ולהבין."

(יאנוש קורצ'אק, "ילדות של כבוד")

מסמך זה הוא פרי עבודתם המאומצת של עשרות אנשי חינוך ומומחים בחינוך לשותפות וחינוך נגד גזענות מכל גווי הקשת הישראלית. בנוסף למומחיות המקצועית, כל אחד ואחת מחברי הוועדה הביאו עימם את הזהויות שלהם, את הכאבים שלהם, את הנושאים שבוערים בהם ואת נקודות המבט הייחודיות שלהם. המסמך בכללותו מבקש להתמודד עם שלל הזהויות והסוגיות - בכללן היחסים בין קבוצות שונות בתוך החברה בישראל: בין הפריפריה למרכז; בין יהודים לערבים; בין דתיים לחילונים; בין עדות, זרמים וקהילות בתוך החברה היהודית ובתוך החברה דוברת הערבית; וכן היחס לפרטים בתוך כל קבוצה על רקע צבע עור, מוצא, לאום, דת, רמת דתיות, מקום מגורים או כל מאפיין זהותי אחר. הבסיס לחיים בשותפות של כלל הקבוצות והזהויות הוא זהה: פיתוח מסוגלות להתמודד עם שונות ומורכבות, היכרות עם נקודות מבט שונות, הטמעת מיומנויות של הקשבה, שיח ודיאלוג, חיזוק הזהות העצמית, לצד קידום ערכים של סובלנות וכבוד לכל אדם באשר הוא. כל זאת, על מנת לייצר עבור ילדינו מציאות טובה יותר ולתת לילדינו את הכלים לבניית מציאות טובה עוד יותר עבור ילדיהם.

“התכונה היסודית של אהבה היא בהסרת המחיצות בין האדם לחברו והתקרבות הלבבות, אולם אין פירושה של אהבה זו היגררות, אין פירושה שעבוד וטשטוש העצמיות של אחד משני הצדדים הקשורים זה לזה באהבתם.”

הרב עדין אבן ישראל, שטיינזלץ